



for a living planet

LÄRANDE FÖR
HÅLLBAR UTVECKLING

Framtidsstigar

En utvecklingskarta för skolor på hållbar väg



Framtidsstigar baseras på *Pathways, a development framework for school sustainability*, WWF - UK 2004 skriven av Benedict Hren/ Anna Birney.

Denna svenska version är översatt, pedagogiskt bearbetad och anpassad för svenska förhållanden av Susie Broquist Lundegård och Iann Lundegård. Den har pilottestats av Björknässkolan i Nacka samt andra skolor och handledare som arbetat med WWFs modellskolearbete *Skola på hållbar väg*.

Foto: Germund Sellgren då det inte speciellt anges.

Innehållsförteckning

Förord	4
Utbildning för hållbar utveckling.....	4
Del 1: Introduktion	6
Vad handlar materialet om?.....	6
Mål.....	7
Vilka riktar sig materialet till?.....	7
Hur har denna handledning vuxit fram?.....	8
Utveckling	8
Innan ni börjar	8
Del 2: Övningar och verktyg	10
ÖVNING 1 Att identifiera aspekter på hållbar utveckling i skolans närområde	13
Resursblad 1.1: 12 goda förmågor för lärande.....	17
ÖVNING 2 Att definiera Lärande för hållbar utveckling	18
Resursblad 2.1: Utarbeta en definition – personlig reflektion	20
Resursblad 2.2: Utarbeta en definition – gruppreflektion	21
ÖVNING 3 Min personliga resa i Lärande för hållbar utveckling	23
Resursblad 3.1: Påverkansfaktorer - verktyg för egen reflektion	25
ÖVNING 4 Min skolas resa i Lärande för hållbar utveckling	26
Resursblad 4.1: Färdkort	28
ÖVNING 5 Inventering och bedömning	29
Skolans självvärderingsverktyg	36
Resursblad 5.1: Skolans självvärderingsverktyg	37
ÖVNING 6 Handlingsförslag	39
VERKTYG 1 Handlingsplan	43
Förslag på handlingsplan	44
VERKTYG 2 Lärande under arbetets gång	45
VERKTYG 3 Lärande genom uppföljning, ”uppföljningsöversikten”	47
På hållbar väg	50



”Allt sedan begynnelsen har världen befunnit sig i förvandling. Allt från det att människan lärde sig att använda stenyxan har hennes bidrag till förändringsprocessen bara ökat. Under de senaste tre århundradena har såväl vetenskap och teknologi påskyndat och intensifierat den utvecklingen.

Samtidigt som dessa förändringar har skapat många förmåner orsakar de nu också avsevärda problem. För att tackla dessa sociala, ekonomiska och ekologiska problem måste människor utbildas och förberedas för sin roll som aktivt lärande och involveras i den dynamiska process som innebär att förstå och tillämpa hållbara utvecklingsprinciper inom alla aspekter av sina liv”

Peter Martin, f.d. chef för utvecklingsfrågor, WWF Storbritannien.

Förord

Utbildning för Hållbar Utveckling

Världsnaturfonden WWF agerar för att bevara utrotningshotade djur, skydda hotade områden och bemöta globala hot mot planeten genom att försöka finna hållbara lösningar som gynnar både människor och natur. Vi är starkt hängivna det arbete som innebär att låta sociala och ekonomiska frågor finna lösningar i samklang med ekologiska. Vi vill placera samhällets väl och lärandet i centrum för våra ansträngningar att skapa en framtid där människor kan leva i harmoni med naturen.

WWF i Storbritannien har arbetat med professionella pedagoger sedan 1981. I samband med detta utvecklar vi också vår egen unika metod för att kunna leda lärare och pedagoger, ideella organisationer och myndigheter. Genom att på alla plan utveckla ett Lärande för hållbar utveckling blir detta ett arbete som syftar till att bidra till att våra elever får en Utbildning för Hållbar Utveckling, ESD (Education for Sustainable Development).

Lärande för hållbar utveckling

När vi här ska diskutera lärande och utbildning vill vi först redovisa hur begreppen lärande, utbildning och hållbarhet definierats av Nya Zeelands miljöparlament och visa att vi gärna ansluter oss till denna definition.

Här menar man att bakom knappt märkbara nyanser i vårt språk döljer sig ofta avgörande skillnader i innebörd och uppfattning. Därför kan det ibland vara viktigt att fundera över hur och varför vissa ord används som de gör. Ta t.ex. begreppen lärande, utbildning och hållbarhet. Lärande är en process som påverkar hur människor tänker, känner och agerar. Vi skaffar oss nya erfarenheter genom hela livet. Lärandet sker både medvetet och omedvetet. Oftast lär vi genom att växelverka med andra människor eller med omgivningen. Nära sammanbundet med lärande är förstås utbildning. Det engelska ordet för utbildning, education, kommer ifrån de latinska orden edcare – att fostra, och educare – att utveckla. Ordets egentliga mening har ändrats betydligt över tid och idag förknippas det oftast med den formella skolan. Men eftersom vi lär genom hela livet är det viktigt att kunna se att utbildning även sker bortom skolan.

Ett sätt att skilja mellan lärande och utbildning är att tänka så här kring dem: Lärande är mer att betrakta som ett psykologiskt fenomen, en process i vilken vi utvecklar sätt att se på och växelverka med världen runt omkring oss.

Utbildning är istället ett sociologiskt fenomen, mer fokuserat på vad en lärare och undervisningen ska göra för att underlätta för människor att utvecklas och lära sig saker.

Här är det åter viktigt att komma ihåg att när vi lär oss gör vi det aldrig som isolerade varelser. Lärande och utbildning sker i en social kontext. På det sättet spelar också det sammanhang och de organisationer man lever och verkar inom en påtaglig roll för en människas lärande.

Hållbarhet som är målet för hållbar utveckling – innebär en ändlös strävan efter att förbättra människors liv och omgivning och deras möjlighet att utvecklas, utan att det sker på bekostnad av de livsuppehållande system som nuvarande och framtida generationer är beroende av. Likt andra viktiga begrepp, som t.ex. jämställdhet och rättvisa, måste hållbar utveckling betraktas som både en destination och en resa (Nya Zeelands Parlaments Miljövårdskommission).

I WWFs arbete med skolor omfattar Lärande för hållbar utveckling alla de processer där kunskaper, färdigheter, värderingar och attityder utvecklas. Arbetet syftar också till att individer, skolor och organisationer erhåller den känsla av makt de behöver för att kunna verka för hållbara alternativ, som rättvisa, ekonomisk trygghet, ekologisk bärkraft och demokrati, såväl nu som i framtiden.

Lärande för hållbar utveckling innebär en livslång process eller resa, som givetvis påverkas av den sociala omgivningen och av den miljö där den sker. Därför är det inte möjligt att endast betrakta detta som ett nytt ämnesområde eller ett nytt ämnesövergripande tema. Istället måste själva den process som t.ex. en skola går in i ses som en genomgripande förändring av hela andemeningen i verksamheten. Det ska vara en förändring som hjälper människor i alla åldrar att förstå sin värld bättre eller kanske på ett helt annorlunda sätt. På detta sätt kan det innehåll som utvecklas genom denna process också med fördel fungera som ett utvärderingsinstrument för de skolor och organisationer som vill stämma av hur de lyckats med sina insatser för framtiden.

Av naturliga skäl måste varje skolas resa genom ett Lärande för hållbar utveckling vara unik bland annat därför att själva rummet, den plats där lärandet utspelar sig är unik. Men att resan är unik beror också på att varje skola påbörjar den med skilda mänskliga tillgångar, ekonomiska resurser och institutionella förmågor. Detta är förstås något som är oerhört viktigt att ta hänsyn till i de processer som påbörjas.

”

”Med hjälp av den hållbara utvecklingens perspektiv kan vi ställa frågan om vilka kunskaper vi behöver för att kunna göra goda val i våra liv. I ljuset av hållbar utveckling blir då vissa saker figur och andra blir bakgrund, det vill säga vissa saker framstår som mer viktiga än andra. Den hållbara utvecklingens perspektiv hjälper oss att se var betoningen ska ligga och hur vi kan behandla innehållet.”

Skolverkets stödmaterial, Hållbar utveckling i praktiken.





”Utbildning för hållbar utveckling ska behandla frågor som ger insikter i såväl globala, som regionala och lokala aspekter av hållbar utveckling”

*Skolverkets stödmaterial
Hållbar utveckling i praktiken*

Aktionslärande har praktiken som grund för lärandet. Det är ett erfarenhetsbaserat lärande som utvecklas genom praktisk handling och reflektion som leder till nya insikter, nya frågor, handlingar, reflektioner... i en aldrig avslutad process.

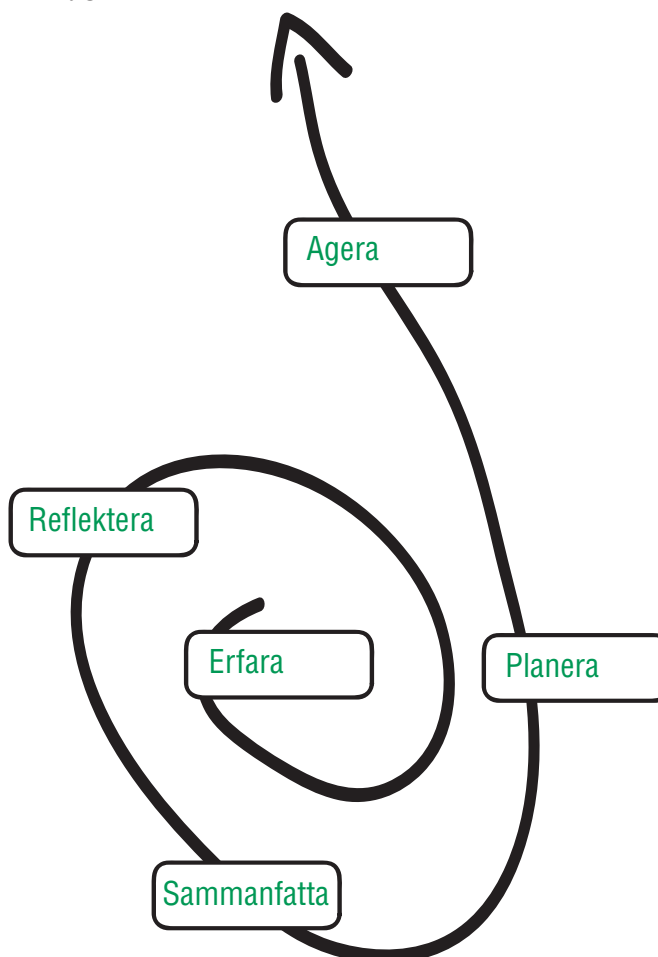
Introduktion

Vad handlar materialet om?

Det här materialet är en guide för de skolor som tillsammans med det omgivande samhället vill utveckla sitt arbete med Lärande för hållbar utveckling.

En sådan verksamhet utformas bäst genom att skolan möter frågor om Lärande för hållbar utveckling med ett helhetsperspektiv. Detta aktionslärande kan bäst beskrivas som en spiral där skolan successivt utvecklar sina erfarenheter genom att planera, genomföra och reflektera.

Framtidsstigar är en flexibel uppsättning nummerade övningar och verktyg. Materialet är framställt med insikten om att varje skola



har sina egna, unika förutsättningar att utöva ett Lärande för hållbar utveckling med sitt omgivande samhälle på det sätt som bäst fyller den egna skolans specifika behov.

Vi vill därför ge er friheten att använda materialet på det sätt som lämpar sig bäst för att driva just er skolas process.

Närmiljön och lokalsamhället är [...] en viktig startpunkt för undervisningen för hållbar utveckling. Det är också den livsmiljö eleverna har runtomkring sig, där t.ex. frågor om elevernas arbetsmiljö och hälsa behandlas” (Skolverkets stödmaterial, Hållbar utveckling i praktiken).

Mål

Framtidsstigar är framställd för att hjälpa varje skola att:

- Förstå och främja processer och metoder som lyfter fram ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling.
- Ta ställning till tidigare erfarenheter av processinriktat arbete på området Lärande för hållbar utveckling
- Utarbeta en personlig och gemensam definition av Lärande för hållbar utveckling
- Utarbeta en strategisk handlingsplan, genomföra, följa upp och utvärdera utvecklingen och dra lärdomar av denna för att göra ytterligare framsteg i framtiden.
- Öka förmåga och motivation till att involveras i ett Lärande för hållbar utveckling och göra förbättringar på skolans alla plan.

Vilka riktar sig materialet till?

Framtidsstigar är avsett att leda till delaktighet och utvecklade förmågor bland de vuxna inom skolans värld. Till dessa vuxna hör:

- **LÄRARE** och övrig skolpersonal som sätter elevernas behov i centrum i sitt arbete med att uppnå det läroplanen siktar mot.
- **REKTORER** och **SKOLLEDNINGAR** som intresserar sig för att ta sådana ekonomiska beslut som bidrar till en långsiktig hållbar struktur vad gäller anskaffning av materialförvaltning och skolutveckling och som stöttar lärarna i deras arbete med att skapa en god verksamhet.
- **KOMMUNLEDNINGAR** och **SKOLSTYRELSE**R som även de vill stötta en framgångsrik verksamhet.
- Andra **ORGANISATIONER**, **LÄROANSTALTER**, **FÖRMEDLINGAR** och **FÖRETAG** som arbetar med skolan och dess omgivande samhälle för att främja Lärande för hållbar utveckling och en bra verksamhet.
- **PEDAGOGISKA KONSULTER** som arbetar för att stötta skolors utveckling och en spridning av den goda verksamheten så att den når fler lärare och skolor.



Vi inom WWF ser elevinflytande som avgörande för Lärande för hållbar utveckling. Men vi har även kunnat se att de vuxna som själva varit involverade i processer som handlar om att utveckla deltagande och inflytande, är de som är bäst lämpade att i nästa steg arrangera sådana aktiviteter tillsammans med sina elever. Med utgångspunkt från detta hoppas och vill vi att ni som deltar i övningarna verkligen tar tillvara på de verktyg som finns i materialet och också tar er friheten att anpassa dem till ert arbete med eleverna.

Hur har denna handledning vuxit fram?

Vid framtagningen av övningarna och verktygen i det material du nu har i din hand har WWF använt sig av så kallat deltagande- och aktionslärande. Ända sedan 1981 har vi stöttat små grupper av skolor i deras arbete och tagit lärdom av hur de tacklat de hinder och utmaningar de mött under resans gång. Dessa skolors erfarenheter finns dokumenterade i olika fallstudier som finns att läsa på Internet. www.wwflearning.co.uk

För att hitta ett sätt att sammanfatta våra erfarenheter av arbetet med skolor och presentera detta som en handledning började vi år 2001 att samarbeta med South Bank University i London. Då framställdes den här handledningen tillsammans med skolor, pedagoger, statliga och ideella organisationer och övningarna och verktygen prövades av lärargrupper. I mars 2004 kom pilotutgåvan ut och testades av 11 stycken skolor i Storbritannien och denna svenska version har testats av skolor i Sverige. Det är dessa skolors erfarenheter som speglas i denna utgåva av materialet.

Utveckling

Framtidsstigar är i ständig förvandling. På samma sätt som vi skapade den första versionen utifrån ett aktionslärande, hoppas vi nu kunna förbättra materialet ytterligare med hjälp av den lärdom vi får ifrån er som använder det. Lärande för hållbar utveckling är en livslång process. Hur vi idag tycker att detta bör iscensättas kommer med all sannolikhet att förändras i framtiden. Kontakta oss gärna och berätta hur ni har använt skriften och vi välkomnar alltid konstruktiv kritik och förslag till förbättringar. Skicka dessa till info@wwf.se

Innan ni börjar

”Saker tar tid” och det gäller också den här processen. Det som det här materialet siktar mot uppnås inte på en gång. Processen fortlöper bäst om hela skolan deltar i samförstånd och med stöd. Hållbar utveckling är trots allt inte något som du, eller din skola, uppnår genom att bocka av några punkter från en lista.

■ ■ ■ Tre tips

Materialet har testats på olika skolor. Tre erfarenheter:

1. Utse två personer som håller i processen med Framtidsstigar. Det kan vara personer från skolan och/eller någon extern resursperson.
2. Gör övningarna koncentrerat under max en termin.
3. Den föreslagna tidsåtgången ska tas med en nypa salt eftersom arbetet med Framtidsstigar ofta leder fram till intressanta diskussioner.

Skapandet av en god verksamhet kräver istället ständig planering, uppföljning, utvärdering och att innehållet engagerar hela skolans personal i ett lärande.

Handledningens sex övningar och tre verktyg tar ungefär en till två timmar vardera att utföra och liksom all annan kvalificerad verksamhet krävs både förberedelser och uppföljning. Övningarna kan utföras antingen en i taget eller flera i följd. Lägg dock märke till att de presenteras i nummerordning och resultatet från en övning kanske behövs för att klara nästa. Om ordningsföljden ändras, eller om vissa övningar utesluts, måste övningarna troligen modifieras något.

Innan man börjar arbeta med materialet bör man samla en grupp på cirka fem personer som kan dela på ansvaret att planera, organisera, genomföra, och följa upp övningarna. Det ideala är om den gruppen består av deltagare från såväl skolläring, lärare och övrig personal, men gärna också av elever, föräldrar och skolstyrelsemedlemmar. Det som kommer vara gruppens uppgift är att utveckla och driva en beslutsprocess där hela skolan deltar. Gruppen ska ansvara för att hela skolan känner sig delaktig i processen, vår skolas Lärande för hållbar utveckling.

Innan man engagerar övriga delar av skolan bör medlemmarna i den ansvariga gruppen utveckla sin egen uppfattning om Lärande för hållbar utveckling, aktionslärande, delaktighet och fortbildning. Det förväntas dock inte att gruppmedlemmarna ska vara experter på hållbar utveckling men det är ändå nödvändigt att gruppen äger vissa färdigheter om vad som främjar beslutsfattande i grupp och om lärande. Det kräver också att man har vissa kunskaper i delaktighetsprocesser, om läroplanens riktlinjer och om vilka resurser till stöd som finns tillgängliga.



Foto: Susie Broquist-Lundegård

”

”Utbildning för hållbar utveckling kan tjäna som grund för kritiskt tänkande, högre medvetandegrad och självbestämmande så att nya visioner och idéer kan utvecklas och nya arbetssätt och verktyg utarbetas.”

UNECE Strategi för utbildning för hållbar utveckling, 2008 (antagen 2005)

2.

Övningar och verktyg

Framtidsstigar innehåller ett förslag på en process avsedd att hjälpa er att planera, genomföra, följa upp och utvärdera er skolas resa i Lärande för hållbar utveckling.

Materialet består av sex övningar och tre verktyg. För att göra det lättare för er att identifiera er skolas behov och startpunkten för er resa behöver ni fundera på frågorna A, B och C som följer nedan och göra de övningar och verktyg som anknyter till dessa.

A. Våra utgångspunkter

Vilka utgångspunkter ska vi ta för att kunna skapa en god verksamhet kring Lärande för hållbar utveckling för vår skola i närsamhället?

ÖVNING 1

Att identifiera aspekter på hållbar utveckling i skolans närområde:

Denna övning syftar till att identifiera aspekter på hållbar utveckling på er skola och i dess närområde och att titta närmare på vilka förmågor eleverna behöver utveckla för att kunna fatta beslut och agera i ett samhälle i framtiden.

ÖVNING 2

Att definiera Lärande för hållbar utveckling: Denna övning syftar till att arbeta fram en arbetsdefinition för Lärande för hållbar utveckling som passar er skola.

B. Vår resa

Hur ska vi bli medvetna om var vi, på vår skola, befinner oss på vår resa i Lärande för hållbar utveckling?

ÖVNING 3

Min personliga resa i Lärande för hållbar utveckling:

Denna övning syftar till att hjälpa er att identifiera och förstå det som påverkar er personliga och yrkesmässiga uppfattning av Lärande för hållbar utveckling. Den ska också hjälpa er att se de möjligheter och hinder som kan påverka er strävan att få ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling på er skola.

ÖVNING 4

Min skolas resa i Lärande för hållbar utveckling: Denna övning syftar till att hjälpa er att identifiera och förstå det som påverkar er skolas uppfattning av Lärande för hållbar utveckling och de möjligheter och hinder som kan inverka på arbetet att få ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling.

ÖVNING 5

Inventering och bedömning: Denna övning ska hjälpa er att se er skolas framgångar på området Lärande för hållbar utveckling och att se inom vilka områden det behövs förändring och förbättring för att komma vidare i detta arbete.

C. Våra konkreta handlingsförslag

Vilka konkreta idéer finns på vår skola för att främja ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling?

ÖVNING 6

Handlingsförslag: Denna övning innebär en process som tydliggör mål och snabba vinster som kan främja ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling.

Verktyg

Vilka verktyg behöver vi för att kunna planera, utvärdera och följa upp nya projekt på ett sätt som underlättar i planeringen av framtida aktiviteter?

VERKTYG 1

Handlingsplan, presenterar en idé till handlingsplan som er skola kan använda sig av för att organisera ett projektarbete.

VERKTYG 2

Lärande under arbetets gång, erbjuder en metod till en 30-minuters utvärdering som kan användas för att följa upp framsteg i handlingsplanen.

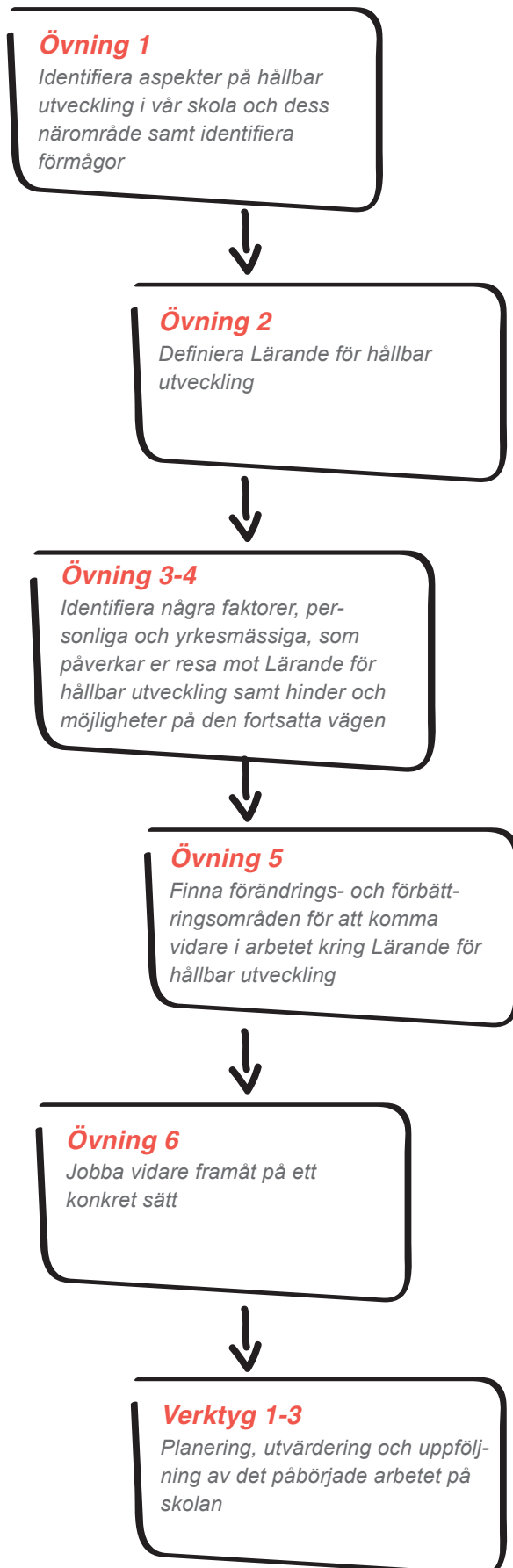
VERKTYG 3

Lärande genom uppföljning, innehåller riktlinjer för utvärdering, som kan hjälpa er att sammanfatta och ta till vara på erfarenheter vid avslutande av ett projekt.



Illustration: Gabriella von Essen

En handledning i utveckling, mot en hållbar skola



A. Våra utgångspunkter

B. Vår resa

C. Våra konkreta handlingsförslag

Detta är en översikt/processkarta över de övningar och verktyg ni kommer att möta i detta material och vilka områden övningarna och verktygen berör.

Att identifiera aspekter på hållbar utveckling i skolans närområde

Bakgrund

Hållbar utveckling kan beskrivas som en utveckling där hänsyn tas till ekologiska begränsningar och som respekterar grunderna för social rättvisa, samtidigt som man försöker uppnå nuvarande och framtida generationers behov. Om man tittar närmare på de behov som finns för att människor ska kunna leva ett tillfredställande liv, upptäcker man att hållbar utveckling måste behandla såväl ekonomiska som sociala och ekologiska aspekter.

Hållbar utveckling bör växa fram, inspirerad av insikter och visioner, som en central del av skolornas verksamhet och utvecklas genom att skolan samarbetar med det omgivande samhället. Faktum är att vissa aspekter av samhällslivet, om än så omtyckta, står helt i motsats till grundsatserna för den hållbara utvecklingen. Därför är det grundläggande att man kritiskt reflekterar kring vilka aspekter av samhällslivet som främjar respektive motverkar en hållbar samhällsutveckling.

Då man ska urskilja vad som är kärnan i ett ansvarsfullt, globalt medborgarskap är det också viktigt att ha god insikt i hur våra lokala initiativ att arbeta med hållbarhetsfrågor formas av och påverkar andra människor i vårt eget land eller i andra delar av världen och hur deras lokala arbete påverkar oss. Vad elever lär sig i skolan och de sätt som de lär sig på, kommer att vara avgörande för hur de förbereds för de komplexa beslut de måste vara beredda att ta som ansvarsfulla samhällsmedlemmar.

Det eleverna behöver är att kunna, se, uppfatta och ta ställning till skilda värderingar och att sedan ha tillräckligt med kunskap för att praktisera sina färdigheter. Det är också viktigt att eleverna inser att det arbete de gör idag kommer påverka såväl deras kommande beslut och handlingar, som hur de ska bli bemötta av andra människor i framtiden.

Vi utbildare spelar en oerhört viktig roll i detta arbete! Vår roll handlar bland annat om att göra det möjligt för våra elever att inse att vi, trots den osäkerhet som finns, går en framtid till mötes där mänskliga kulturer har möjlighet att blomstra.

Mål

- Att utforska och identifiera aspekter på hållbar utveckling i skolans närområde.
- Att utforska vad som behövs för att förbereda elever för att möta utmaningar för hållbar utveckling.
- Att lägga grunden till en arbetsdefinition av Lärande för hållbar utveckling.

Resultat

- En begreppskarta kring hållbar utveckling i skolans närområde.
- En lista med goda förmågor för lärande och idéer på hur de bäst kan utvecklas i skolan.

Tidsåtgång

- Beräkna ca 75 minuter för denna övning.

Material

- Lokala vykort eller vykortsstora bilder som återspeglar ert samhälles diverse omgivningar, byggnader, historia, människor, osv (cirka 20 bilder beroende på antal deltagare)
- Färgpennor
- Stora pappersark
- Vykortsstora färgade pappersbitar, i fyra olika färger
- Skrivpapper
- Pennor till varje deltagare
- Tejp eller fästmassa
- Blädderblock
- Resursblad 1.1: 12 se sid 17 goda förmågor för lärande (en A4 kopia till varje deltagare)

”

”Hållbar utveckling är ett perspektiv som ska genomsyra hela undervisningen, ett synsätt som hjälper läraren att välja stoff och metod.”

Skolverkets stödmaterial, Hållbar utveckling i praktiken



Men också att de människor som är intresserade av frågor kring hållbar utveckling per definition, också bryr sig om andra människors välbefinnande och inser att en central aspekt av detta är att vi kan leva i harmoni med naturen.

Våra insikter om vad vi som utbildare behöver utveckla i undervisningen kommer förstås att prägla det sätt vi närmar oss området och hur vi ska skapa kunskaper, färdigheter, värderingar inom och utanför skolans formella kursplaner. Därför kräver Lärande för hållbar utveckling en målmedveten satsning på sådana förmågor hos eleverna som kan vara gynnsamma för dem såväl nu som i framtiden.

Arbetsgång

Del 1 ”Vårt komplexa närsamhälle”

1. Innan ni utför denna övning behöver ni samla på er olika bilder av ert närsamhälle. Vad som ska utgöra ert samhälle bestämmer ni själva, det kan bestå av enbart skolans upptagningsområde eller av hela kommunen där skolan ingår. Er samling bilder bör spegla just er skolas uppfattning av det samhälle med vilket ni känner samhörighet. Försök att få en bra blandning av bilder som visar landskap, byggnader, kulturhistoria, sysselsättning och människor. Lokala vykort fungerar bra. Fotografier är också ett bra alternativ men kräver lite mer förberedelser. Digitala utskrifter kan också fungera bra.
2. Samla deltagarna i ett rum där vykortet eller bilderna är placerade så att alla kan se dem. Be deltagarna att välja en bild som fångar deras intresse. Bilden kanske väcker ett speciellt minne, visar en plats nära skolan eller en plats som de har en önskan om att förändra eller bevara. Om någon blir ensam vid en bild kan han/hon ta med den bilden till en annan grupp och de kan då välja att jobba med en av bilderna eller att jobba med båda två. Be grupperna att ta med sig bilden, eller eventuellt bilderna, och sätta sig tillsammans.
3. Dela ut de fyra vykortsstora pappersbitarna (en av varje av de fyra olika färgerna) och färgpennor till varje grupp. Förklara att varje kort/färg motsvarar en aspekt av följande innehåll på bilderna:
 - en social
 - en ekonomisk
 - en kring demokrati och
 - en kring ekologiskt ansvar.

Dessa fyra aspekter bildar ramen för vår tillvaros möjligheter och begränsningar. Nu ska deltagarna titta noga på bilden de valt och identifiera de fyra aspekterna av bildens innehåll, det kan vara en aspekt som syns på bilden, eller en som påverkar eller påverkas av det som finns på bilden. Be nu deltagarna att skriva de aspekter de identifierat, en aspekt per pappersbit. Om bilden de valt t ex visar en lekpark och de har identifierat ”barnomsorg” som den sociala aspekten, skriver de ”barnomsorg” på den papperslapp vars färg ni har bestämt motsvarar den sociala aspekten.

4. Ställ upp ett stort papper längst fram i rummet och skriv rubriken ”Vårt samhälle” högst upp. Börja med en social aspekt, be en person eller grupp ge sitt svar och överlämna sin lapp. Kommentera inte eller ge någon värdering till svaret. Sätt upp lappen på det stora pappersarket. Be sedan om en annan aspekt (från vilken som helst av de fyra typerna) som har någon relation till den första. Placera det bredvid den första aspekten och rita ett streck som förbinder dessa två. Fortsätt processen tills det inte finns några fler relaterade aspekter och inga fler streck kan ritas.

När gruppen inte kan hitta fler relaterade aspekter, be någon som fortfarande håller i en aspekt att ge en ny utgångspunkt. Fortsätt processen tills alla aspekterna presenterats. Om ni skapade två eller flera nät kan nu gruppen leta efter aspekter som förbinder de olika näten. Rita dessa linjer.

5. Be deltagarna att titta på detta sammanvävda nät av aspekter och fundera på hur de påverkas av, eller kan påverka, yttre aspekter – regionala eller globala utanför samhället. Be dem berätta om sina idéer för gruppen och skriv upp dem på ett tomt stycke av det stora pappersarket. Värdera inte svaren.

Del 2 ”Viktiga förmågor”

6. Be deltagarna beskriva vilka förmågor våra elever behöver för att kunna handskas med de komplexa förhållanden som finns mellan de många identifierade aspekterna under första delen av övningen och som representeras av begreppskartan ”Vårt samhälle”. Det kan t.ex. vara flexibilitet, lyssnande osv. Skriv upp deltagarnas svar på ett stort pappersark.

Förslag till vidareutveckling

- Diskutera om det finns fler förmågor som borde läggas till listan.
- Anpassa övningen så att den kan användas med elever. Fundera över hur deras svar kring samhällsaspekter och förmågor kan främja bra metoder.
- Kontakta organisationer och förmedlingar som erbjuder stöd och material till ett integrerat och ämnesövergripande arbete med utbildning för hållbar utveckling, global utbildning, miljöutbildning, ekonomisk utbildning, multikulturell utbildning eller utbildning i friluftsliv.
- Bilda studiegrupper för att undersöka nytänkande inom lärande t ex hjärnbaserat lärande, inlärningsstilar, konstruktivism, systemtänkande m.m. Inbjud grupperna att rapportera vad de kommit fram till.
- Bilda studiegrupper för att undersöka den internationella grunden till Lärande för hållbar utveckling inklusive FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948), Konventionen om barns rättigheter (1989), Agenda 21 (1992), Årtionden för Utbildning för hållbar utveckling (2005-2014).
- När ni identifierat förmågor för Lärande för hållbar utveckling, undersök/jämför dessa med det som tas upp i er skolas skrivna verksamhetsmål eller värdegrund.

Ta hjälp av följande frågor:

- Inkluderas de goda förmågor för lärande som ni identifierat i skolans formuleringar?
- Finns livslångt lärande nämnt i skolans formuleringar?



Del 3 "Att utveckla förmågor"

7. Förklara att det centrala i läroplanen är kunskaper uttryckta genom de fyra f.n: fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet, samt värderingar och attityder och att människor handlar i ett samspel mellan dessa.

Nu ska ni kort diskutera de förmågor ni identifierat i del 2 och eventuellt också några av de som presenteras på resursblad 1.1. Dela ut ett exemplar av resursbladet till varje deltagare.

Ta upp en förmåga i taget, läs beskrivningen av den, förtydliga om något är oklart så att alla förstår. Diskutera om, och hur denna förmåga utvecklas och uppmärksammas på er skola. Om det inte görs, hur skulle det kunna göras?

Skriv ner de svar som kommer upp på ett blädderblock. Denna lista med svar kommer att tjäna som underlag för Övning 2: Att definiera Lärande för hållbar utveckling och Övning 6: Handlingsförslag.

Exempel på hur man kan utveckla och uppmärksamma goda förmågor för lärande (förmågorna är framtagna av lärarna på Björknässkolan, Nacka Stockholm):

Kommunicerande; erbjuda eleverna modern kommunikationsteknik. Elever har valt att blogga som ett sätt att redovisa sina arbeten.

Medkännande; schemalagd livskunskap för alla elever på skolan.

Samarbetsförmåga; låta eleverna aktivt jobba i olika grupp-konstellationer i olika ämnen samt följa upp hur arbetet i grupperna utvecklas.

Nyfikenhet; erbjuda eleverna utmanande uppgifter som har en tydlig anknytning till deras vardag, intresseområden och närmiljö.

Kritiskt tänkande; eleverna får tillfälle att reflektera kring aktuella samhällsfrågor som lyfts i media.

Goda förmågor för lärande

Förmågor	Beskrivning
Undersökande	Förmågan att vara undersökande startar i en nyfikenhet på tillvaron. Att vara undersökande innebär att man ständigt försöker lära sig nya saker och göra omvärlden meningsfull genom ett kreativt utforskande.
Analyserande	Att vara analyserande innebär att kunna ta till många olika aspekter när man ska fatta ett beslut eller lösa ett problem. Med ett analyserande perspektiv är ingenting endast svart eller vitt utan kan alltid betraktas utifrån en ny synvinkel.
Kommunicerande	Genom en kommunicerande förmåga uppnår man idéer och olika typer av information på flera olika sätt. Att besitta denna förmåga innebär att man utvecklats verbalt och lingvistiskt.
Rishtagande	Att ha utvecklats till en rishtagare innebär att man tror på sig själv och känner sig fri att utforska nya och okända områden, idéer och strategier.
Kunnighet	Att vara kunnig innebär att man genom att utforska världen på en mängd olika sätt har skaffat sig ett stort och varierat kunskapsförråd.
Principfasthet	Personer som utvecklats till principfasta är säkra på vad de tycker är rätt och fel. De har skaffat sig en fast moralisk plattform att utgå från.
Omsorgsfull	Omsorgsfulla personer har utvecklat en empatisk förmåga och känner ett personligt engagemang i att agera för olika samhälleliga frågor.
Öppen	Personer med en förmåga till öppenhet visar respekt för olikheter hos människor och kulturer. De väger in såväl mänskliga rättigheter som det som är bra för miljön när de ska fatta sina beslut.
Balans	Personer med en balanserad syn på tillvaron anser till exempel att det är viktigt att vi mår bra både fysiskt och psykiskt.
Eftertänksamhet	Att besitta en förmåga till eftertänksamhet innebär att kunna reflektera över sitt eget lärande och att inse sina egna styrkor och svagheter.
Global	Personer med en global förmåga förstår att se hur utveckling kan ske såväl i närmiljön som på jorden som helhet. De stödjer och försvarar människors rättigheter och är beredda att lära av olika kulturer.
Samhällsengagerad	Att ha en förmåga till samhällsengagemang innebär att man kan delta aktivt i debatten kring olika samhällsfrågor.

ÖVNING 2

Mål

- Att utarbeta en definition för Lärande för hållbar utveckling

Resultat

- En arbetsdefinition för Lärande för hållbar utveckling som passar just er skola. Denna arbetsdefinition är en förutsättning för de efterföljande övningarna.

Tidsåtgång

- Beräkna cirka 45 minuter för denna övning.

Material

- Stora pappersark
- Skrivpapper
- Tejp eller fästmassa
- Färgpennor
- Pennor till varje deltagare
- Resursblad 2.1: Utarbeta en definition – personlig reflektion (en A4 kopia till varje deltagare)
- Begreppskartan "Vårt samhälle" från Övning 1.
- Resursblad 2.2: Utarbeta en definition – gruppreflektion (en A4 kopia till varje grupp på 3-6 personer)
- Nätfaktorerna som anknyter till hållbar utveckling i ditt samhälle från Övning 1.
- Er lista med "goda förmågor för lärande" och hur de utvecklas i er skola från Övning 1.

Att definiera Lärande för hållbar utveckling

Bakgrund

Nästa viktiga steg i arbetet med att främja Lärande för hållbar utveckling blir nu att utarbeta en arbetsdefinition som kan bryta med tidigare uppfattningar om vad hållbar utveckling betyder för din skola. Här gäller det att engagera så många som möjligt i processen.

I Övning 1, som handlade om att få en förståelse för vad Lärande för hållbar utveckling innebär, har ni identifierat vilka förmågor ni tycker är viktiga att eleverna utvecklar på området. Genom den övningen har ni också fått en inblick i det komplexa förhållandet mellan sociala, ekonomiska, ekologiska faktorer samt på vilket sätt demokrati och beslut har betydelse för hur vi ska utforma vårt samhälle nu och i framtiden. Använd detta som riktlinjer för era fortsatta diskussioner i arbetet med att definiera Lärande för hållbar utveckling på er skola.

Arbetsgång

1. Be deltagarna bilda små grupper om 3-6 personer. Börja med att ställa ut begreppskartan från Övning 1 längst fram i rummet samt listan på goda förmågor och idéerna för att utveckla dem i er skola. Dela ut Resursblad 2.1: Utarbeta en definition och en penna till varje deltagare. Berätta att de fyra rubrikerna på Resursblad 2.1 presenterar det som betraktas vara grunden i hållbar utveckling och att de står i direkt förhållande till de fyra typer av aspekter (sociala, ekonomiska, demokratiska och ekologiska) på begreppskartan de skapat i Övning 1. Poängtera att denna övning är till för att försöka hitta meningsfulla förändringsbegrepp och motiveringar att jobba vidare med. Ge deltagarna 10 minuter för att individuellt göra färdigt Uppgift 1 på Resursblad 2.1.
2. Dela ut Resursblad 2.2: Utarbeta en definition, ett stort pappersark och färgpennor till varje smågrupp. Be sedan grupperna att tillsammans arbeta fram en definition av Lärande för hållbar utveckling med hjälp av resursbladet. Varje grupp utser en person som ska leda diskussionen, skriva ner svaren på ett stort pappersark och sedan redogöra för hela guppen.

3. Samla hela gruppen igen och be varje gruppleddare/sekreterare att redogöra för gruppens nyckelord eller uttryck. Häng upp de stora pappersarken längst fram i rummet så att alla kan ta del av dem.
4. Diskutera med hela gruppen nyckelorden eller uttrycken.
 - Delar de gemensamma idéer?
 - Skulle nyckelorden/uttrycken förstås av personer utanför skolan t.ex. föräldrar och styrelsemedlemmar?
 - Vilka uttryck eller idéer kan infogas i en definition av Lärande för hållbar utveckling som hela gruppen stödjer?
 - Be deltagarna bedöma värdet av uttrycken genom att markera de tre nyckelord eller uttryck som de tycker bäst beskriver Lärande för hållbar utveckling.
5. Utse en av grupperna till att använda de mest populära nyckelorden eller uttrycken till att utarbeta en arbetsdefinition för Lärande för hållbar utveckling som hela gruppen stödjer. Skriv upp denna på ett stort pappersark som hängs upp och läses igenom vid början av alla efterföljande övningar. Den får revideras efter behov. Denna sista uppgift kan göras färdig efter det att övningen avslutas.



Utarbeta en definition – personlig reflektion

Använd 10 minuter för att fundera över och skriva ner svaren på följande uppgift:

Uppgift 1 (arbeta individuellt)

Titta på begreppskartan ni gjorde i Övning 1. Fundera över var och en av de fyra olika hållbarhetsaspekterna, social, ekonomisk, ekologisk och demokratisk. Hur ser det ut med dessa i ditt samhälle idag? Fundera över hur du vill att ditt samhälle ska vara om 20 år. Hur skulle du vilja att förhållandet på detta område förändrades? Använd några väl valda nyckelord eller uttryck som beskriver den önskade förändringen.

Social rättvisa

Hur ser den sociala rättvisan ut i ditt samhälle idag?	
Hur vill du att det ska se ut i framtiden?	
Nyckelord eller uttryck som beskriver förändringen.	

Ekologisk bärkraft

Hur ser naturvården och miljöarbetet ut i ditt samhälle idag?	
Hur vill du att det ska se ut i framtiden?	
Nyckelord eller uttryck som beskriver förändringen.	

Ekonomisk trygghet

Hur ser den ekonomiska tryggheten ut i ditt samhälle idag?	
Hur vill du att det ska se ut i framtiden?	
Nyckelord eller uttryck som beskriver förändringen.	

Demokrati

Hur ser medborgardemokratin ut i ditt samhälle idag?	
Hur vill du att det ska se ut i framtiden?	
Nyckelord eller uttryck som beskriver förändringen.	

Utarbeta en definition – gruppreflektion

Här ska ni komma fram till en gemensam definition av Lärande för hållbar utveckling genom att diskutera kring de fyra begreppen social rättvisa, ekologisk bärkraft, ekonomisk trygghet och demokrati. Utse en person som kan leda diskussionen, skriva ner svaren på ett stort pappersark och sedan redovisa för hela gruppen.

Uppgift 2 (grupparbete)

Använd era personliga svar på Resursblad 2.1. som underlag för att diskutera följande:

Social rättvisa

- Hur ser den sociala rättvisan ut i samhället idag?
- Hur vill ni att det ska se ut i framtiden?
- Vilka nyckelord eller uttryck skulle ni använda för att beskriva förändringen av den sociala rättvisan?

Ekologisk bärkraft

- Hur ser naturvården och miljöarbetet ut i samhället idag?
- Hur vill ni att den ska se ut i framtiden?
- Vilka nyckelord eller uttryck skulle ni använda för att beskriva förändringen av naturvården och miljöarbetet?

Ekonomisk trygghet

- Hur ser den ekonomiska tryggheten ut i samhället idag?
- Hur vill ni att den ska se ut i framtiden?
- Vilka nyckelord eller uttryck skulle ni använda för att beskriva förändringen av den ekonomiska tryggheten?

Demokrati

- Hur ser medborgardemokratin ut i samhället idag?
- Hur vill ni att den ska se ut i framtiden?
- Vilka nyckelord eller uttryck skulle ni använda för att beskriva förändringen av medborgardemokratin?

Sammanställning:

- Fundera kring begreppskartan från Övning 1. På vilket sätt kan ni understödja elevernas lärande så att de utvecklar en förståelse för de begrepp som ni identifierat?





”Lär känna dig själv och du lär känna hela världen. Förändra dig själv och du förändrar hela världen.”

Carina P Anderback ur boken Vem fan bryr sig?

- Fundera över de goda förmågorna för lärande som ni identifierade under Övning 1. samt de som beskrivs på Resursblad 1.1. På vilket sätt skulle ni som pedagoger kunna hjälpa eleverna att utveckla dessa förmågor?
- Fundera över de fyra hållbara utvecklingsfaktorer ni precis diskuterat, social rättvisa, ekologisk bärkraft, ekonomisk trygghet och demokrati. Vilken typ av lärandeprocess tror ni kan förbereda elever att medverka till den framtid ni beskriver?

Kom överens om fem nyckelord eller uttryck som din grupp vill använda för att beskriva Lärande för hållbar utveckling. Tänk på såväl processen, som över målet för lärandet. Använd utrymmet nedan för att bearbeta era idéer och skriv sedan upp dem på det stora pappersarket.

Lärande för hållbar utveckling

Nyckelord eller uttryck som bildar en definition av vad Lärande för hållbar utveckling betyder för oss på vår skola:

-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-



Min personliga resa i Lärande för hållbar utveckling

Bakgrund

Ofta menar de lärare/pedagoger som känner sig villiga att investera tid och ork för att utveckla Lärande för hållbar utveckling att de hämtar drivkraften till det från avgörande händelser i livet. Några av dessa händelser kanske härrör från upplevelser i barndomen eller från skolorn? Sådana erfarenheter kan vara såväl negativa som positiva. Genom att reflektera över hur dina personliga erfarenheter kan ha präglat just dina kunskaper, färdigheter, värderingar och attityder kan du också få en bättre bild av vilka begränsningar och möjligheter du själv har för att bidra till utvecklandet av Lärande för hållbar utveckling på din skola.

Arbetsgång

1. Ställ ut resultaten av Övningarna 1. och 2. Be deltagarna läsa igenom sin arbetsdefinition av Lärande för hållbar utveckling. Be dem sedan fundera över resultaten från Övning 1. Att identifiera aspekter på hållbar utveckling i skolans närområde och goda förmågor för lärande. På vilket sätt tror ni att Lärande för hållbar utveckling kan hjälpa eleverna att bli medvetna personer som funderar och reflekterar kring frågor som rör samhället både i stort och i smått?
2. Dela ut pennor och Resursblad 3.1 Be deltagarna rita en cirkel med sitt namn i mitten på resursbladets baksida, denna cirkel representerar dem själva. Innan de börjar fylla på cirkeln, ge dem några minuter till att fundera allmänt kring hur de har utvecklat och förenat kunskaper, värderingar och attityder som främjar deras Lärande för hållbar utveckling och vad de tror gjort dem aktiva.
3. Listan över påverkansfaktorer på Resursblad 3.1. kan vara ett bra stöd, den är dock inte komplett utan var och en kan lägga till det som man själv anser relevant. Be deltagarna skriva sina personliga påverkansfaktorer, både positiva och negativa, runt cirkeln. Rita en cirkel runt de faktorer där man upplever att inflytandet varit positivt.

Mål

- Att identifiera personliga påverkansfaktorer som präglat din uppfattning av Lärande för hållbar utveckling.
- Synliggöra möjligheter och hinder i skolans strävan att främja ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling, där hela skolan är involverad i processen.

Resultat

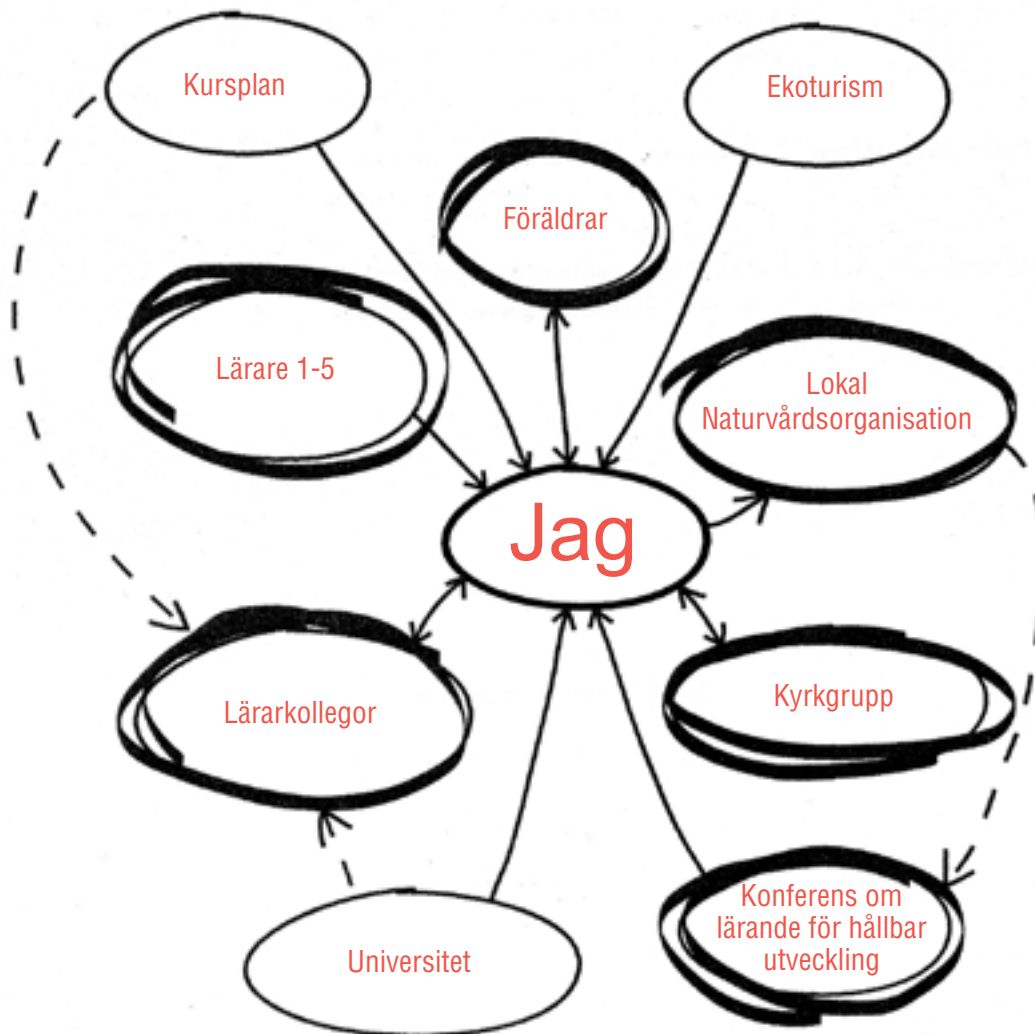
- Ett verktyg för egen reflektion som förbereder deltagarna för Övning 4. "Min skolas resa i Lärande för hållbar utveckling". Deltagarna får själva välja om de vill berätta om, eller ställa ut sina personliga resor.

Tidsåtgång

- Beräkna ca 60 minuter för övningen.

Material

- Resursblad 3.1: Påverkansfaktorer: verktyg för egen reflektion
- Penna till varje deltagare
- "Goda förmågor för lärande" – framställd under Övning 1.
- Arbetsdefinition för Lärande för hållbar utveckling – framställd under Övning 1. och 2.



4. Deltagarna ska nu fundera kring om de påverkades av, eller själva hade inflytande över dessa faktorer. Be dem rita pilar från cirkelns mitt till var och en av faktorerna för att visa inflytandets riktning. Från vilket/vilka håll har påverkandet skett? Vilka av faktorerna har på ett eller annat sätt påverkat eller påverkats av andra eller av varandra. Rita brutna linjer med pilar för att visa dessa relationer.

Ett exempel på en personlig påverkansmindmap steg 3-7.

5. När deltagarna är färdiga med sina personliga påverkansmindmap, be dem fundera kring det de skrivit och svara på frågorna längst ner på Resursblad 3.1.
6. Diskutera deltagarnas svar i den utsträckning de känner sig villiga att dela med sig av dem.

Påverkansfaktorer. Verktyg för egen reflektion

Den här övningen erbjuder dig ett tillfälle att reflektera över de faktorer som har påverkat och präglat dina personliga kunskaper (fakta, förståelse, färdigheter och förtrogenhet), värderingar och attityder i förhållande till Lärande för hållbar utveckling. Faktorerna kan vara positiva eller negativa, starka eller svaga. Innan du börjar fundera över de människor, platser och händelser som har präglat din uppfattning av och intresset för hållbar utveckling, fundera över följande frågor:

- Vad är Lärande för hållbar utveckling för dig?
- Hur har du utvecklat och förenat de kunskaper, värderingar och attityder som främjar ditt lärande för hållbar utveckling?
- Vad har rustat dig till att vara aktiv?

Därefter är det dags att börja fundera kring vilka faktorer som har påverkat och präglat dina personliga kunskaper, värderingar och attityder i förhållande till Lärande för hållbar utveckling. Det som följer nedan är endast förslag på faktorer, du kanske har andra att tillägga.

Världshändelser	Nationella händelser	Samhällshändelser
Lokala händelser	Naturupplevelser	Skolplan Läroplanen
Skolans policy	Skolämnen	Lokala arbetsplaner
Rektor	Studierektor	Kollegor
Andra organisationer	Elever	Vänner
Föräldrar	Media	Konstnärer
Författare	Musiker	Andra?

När du är färdig med din påverkansmindmap, fundera över och skriv korta svar på följande frågor:

- Vilka av dessa erfarenheter skapades av en lärare eller var en del i en organiserad utbildning. Vilka var det inte?
- Vilka hade mest inflytande? På vilket sätt?
- Hur har dina erfarenheter präglat din attityd till Lärande för hållbar utveckling?



ÖVNING 4

Mål

- Att identifiera påverkansfaktorer som präglat er skolas uppfattning och användning av Lärande för hållbar utveckling.
- Att synliggöra möjligheter och hinder som kan påverka strävan att få ett helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling

Resultat

- Skolans färdkarta

Tidsåtgång

- Beräkna ca 60 minuter för övningen.

Material

- Stora pappersark
- Tejp eller fästmassa
- Färgpennor
- Pennor
- Resultaten från Övningarna 1, 2 och ev. 3
- Resursblad 4.1: Färdkort (flera kopior till varje grupp)

Min skolas resa i Lärande för hållbar utveckling

Bakgrund

Miljöundervisning och utbildning för hållbar utveckling finns inskrivna i ett flertal av skolans styrdokument. Det betyder att området kanske funnits med i er skolas kursplaner ett bra tag redan. Kanske har undervisningen på området bedrivits fragmentariskt och utan tydliga utstakade mål och då har inte så många tagit notis om att det pågått en sådan undervisning eller också har ni kanske följt en noggrant utstakad elevorienterad och nivåanpassad planering. I det här arbetet är det viktigaste inte hur er resa hittills sett ut, vad som dock är viktigt är att få en förståelse för vad den resan haft för betydelse. Oavsett hur mycket som kunde ha gjorts bättre har ni lärt er en mängd saker längs vägen och det är dessa saker som kommer att bli viktiga när ni ska dra upp riktlinjerna för en ny resa eller fortsätta på den redan påbörjade färden.

Arbetsgång

1. Be deltagarna bilda små grupper bestående av två till tre personer som har någon typ av gemensam nämnare, såsom ämne, årskurs eller liknande. Se till att grupperna är så heterogena som möjligt med avseende på deltagarnas ålder, kön och erfarenhet i yrket. Läs igenom den arbetsdefinition av Lärande för hållbar utveckling som ni arbetade fram under Övning 2. Deltagarna ska nu fundera över vilka aktiviteter som gjorts på skolan de senaste åren som på ett eller annat sätt har främjat Lärande för hållbar utveckling. Det kan vara aktiviteter som har haft ett medvetet syfte att vara en del av skolans undervisning kring ett hållbart samhälle, men det kan också vara aktiviteter som har haft ett helt annat syfte men som ändå, på ett omedvetet sätt främjat Lärande för hållbar utveckling.
2. Be grupperna fylla i färdkorten på Resursblad 4.1. för att redovisa:
 - Aktivitet/temaarbete
 - Involverade årskurser/ämnen
 - Period för genomförandet
 - Resultat (väntade och oväntade)
 - Klargör erfarenheter från aktiviteten: Vad var det som fungerade bra/mindre bra, vad tyckte eleverna, vad i aktiviteten var det som främjade utvecklingen av "Goda förmågor för lärande" från Övning 1 och så vidare.

3. Rita en tidslinje för den aktuella perioden på ett stort pappersark och glöm inte att lämna plats för de kommande två till tre åren. Sätt fast era färdkort på tidslinjen. Denna representerar er skolas färdkarta för Lärande för hållbar utveckling fram till dagens datum. Gå igenom och diskutera den färdiga tidslinjen och börja fundera kring hur ni skulle vilja fylla på i framtiden. Pryd eventuellt kartan med bilder, grafik eller elevarbeten från tidigare satsningar.

Förslag till vidareutveckling

- Ställ ut färdkartan på en väl synlig, allmän plats och använd den för att starta en diskussion bland elever och övriga i skolan på temat "Hur går vi vidare?"
- Låt eleverna komma med förslag. Hur tycker de att ni ska jobba för ett hållbart samhälle på er skola?
- Inbjud till föräldramöten där ni diskuterar Lärande för hållbar utveckling.
- Skapa en temakväll för föräldrar och andra intresserade, kring Lärande för hållbar utveckling.

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:

Färdkort

Ämne / tema:

Involverade åk / ämnen:

Period för genomförande:

Resultat (värde och överträffa):

Erfarenheter:



Ett exempel på skolans färdkarta.

Färdkort

Färdkort

Aktivitet / tema:

Involverade årskurser / ämnen:

Period för genomförandet :

Resultat (väntade och oväntade):

Erfarenheter:

Färdkort

Aktivitet / tema:

Involverade årskurser / ämnen:

Period för genomförandet :

Resultat (väntade och oväntade):

Erfarenheter:

Inventering och bedömning

Bakgrund

Lärande för hållbar utveckling omfattar alla de processer som bidrar till att utveckla goda kunskaper, värderingar och attityder och som stärker individen, skolan och samhället i dess strävan efter social rättvisa, ekonomisk trygghet, demokrati och ekologisk bärkraft, såväl nu som i framtiden.

Lärande för hållbar utveckling ska ses som en resa mot ett specifikt mål, men utan slutpunkt. En resa som går från ett icke-engagemang till ett engagemang på en högre nivå. En fråga som ofta infinner sig i det här sammanhanget är; men vad ska man göra när man väl har uppnått en mer avancerad nivå? Och svaret blir; jo, man delar med sig till andra av de goda metoder man utvecklat och fortsätter att ställa sådana frågor som gör att man bibehåller den höga nivå man befinner sig på. På så sätt kräver Lärande för hållbar utveckling ständigt nya ansträngningar. Världen förändras ständigt och därför måste lärandet på området också förändras och kan aldrig bli något som bockas av på en lista för att man anser att man är färdig.

Den process som ett Lärande för hållbar utveckling innebär är komplex och föränderlig och vissa skolor kanske också kan finna den besvärlig. Så gott som varje skola har dock förutsättningarna att påbörja ett arbete med att integrera Lärande för hållbar utveckling i sin verksamhet. För skolor som är nya på området visar sig svårigheten ofta ligga i att veta var man ska börja. För de skolor som redan är engagerade på ett eller annat sätt brukar det besvärliga vara att veta hur man ska ta avstamp från där man är och fortsätta framåt.

Vilken utveckling arbetet med att främja ett Lärande för hållbar utveckling tar på er skola, beror förstås på vilka tillgängliga resurser, såväl mänskliga som ekonomiska, som finns att tillgå. Men av stor vikt är också den entusiasm och målmedvetenhet ni som ledare kan uppbära i arbetet.

Teman och utvecklingsområden i Lärande för hållbar utveckling

Nedan följer en lista på 15 olika utvecklingsområden i skolans Lärande för hållbar utveckling. Det är viktigt att inse att denna lista inte är uttömmande utan tar upp de områden som identifierats av lärare och pedagoger i samarbete med WWF. Därför är det också möjligt och även fördelaktigt att lägga till nya områden efter behov. De 15 utvecklingsområdena har grupperats under sex olika

Mål

- Att uppmärksamma skolans framgångar och identifiera möjligheter till framtida förbättringar.

Resultat

- Skolans självvärdering
- Sex temaaffischer som identifierar skolans styrkor och förbättringsområden

Tidsåtgång

- Beräkna ca 60 minuter för övningen

Material

- Resursblad 5.1 Skolans självvärderingsverktyg (en kopia till varje deltagare)
- Färgblyertspennor
- Stora pappersark
- Färgpennor
- Maskeringstejp eller fästmassa

temarubriker. Under andra delen av denna övning är det dessa temarubriker och alltså inte utvecklingsområdena, som används för att identifiera skolans styrkor och förbättringsområden i förhållande till Lärande för hållbar utveckling.



Tema: skolkultur och värdegrund

Utvecklingsområde: Helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling

Varje skola har sin egen kultur då det gäller kommunikation och beslutsfattande. Kan man få till ett helhetsperspektiv där hela skolan är involverad i beslutsprocesserna förhöjer det skolans möjligheter till självbestämmande och stärker de olika relationer som finns till det kringliggande samhället.

Sammanfattning:

- Hela skolan involveras i beslutsfattandet.
- Delaktighet i beslutsfattande omfattar alla aspekter av skolans verksamhet.

Utvecklingsområde: Skolans verksamhetsmål och värdegrund

Alla skolor har formulerat verksamhetsmål. Genom att inkludera Lärande för hållbar utveckling i dessa och i värdegrunden, signalerar skolan sin avsikt att inrikta sig mot de olika utvecklingsområdena inom alla delar av sin verksamhet.

Sammanfattning:

- Lärande för hållbar utveckling genomsyrar skolans verksamhetsmål och värdegrund.



Tema: uppföljning och utvärdering

Utvecklingsområde: Uppföljning och utvärdering

Uppföljning och utvärdering är viktiga verktyg för pedagoger och elever för att reflektera över och synliggöra lärande. Genom aktionslärande förklarar i Övning 6: Verktyg 1 och 2 och aktionsforskning erbjuds pedagoger en strukturerad möjlighet att utveckla en god verksamhet genom att fortlöpande planera, genomföra, följa upp, reflektera och omarbete.

Sammanfattning:

- Skolan är en lärande organisation som fortlöpande planerar, genomför, följer upp, reflekterar och omarbetar verktyg för att utveckla en god verksamhet.

Tema: undervisning och lärande

Utvecklingsområde: Lokal arbetsplan

Skolans lokala arbetsplan beskriver det sätt som skolan skall genomföra läroplanens intentioner. Eftersom Lärande för hållbar utveckling är ett övergripande tema är det viktigt att det har en given plats inom de lokala arbetsplanerna. När området integreras i arbetsplanerna är det viktigt att det finns en progression och att området anpassas efter elevernas nivå.

Sammanfattning:

- Målen i den lokala arbetsplanen följer upp de mål i styrdokumentet som främjar Lärande för hållbar utveckling.
- Det finns en åldersanpassad progression i undervisningen kring Lärande för hållbar utveckling, anpassat till elevernas förkunskaper.

Utvecklingsområde: Betydelsen av kulturell och biologisk mångfald

En grundläggande del i Lärande för hållbar utveckling är mänsklig och biologisk mångfald. En djup förståelse för andra kulturer och samhällen och för den globala, ekologiska betydelsen av biologisk mångfald, grundas i tidiga erfarenheter som formar en medvetenhet hos människor för andra organismers förhållande till oss. En fördjupad diskussion om värderingar och attityder kan synliggöra eventuella fördomar. Genom att värdesätta och skapa respekt för mångfald hjälper skolan till att skapa ett speciellt förhållningssätt som gagnar Lärande för hållbar utveckling.

Sammanfattning:

- Skolan arbetar medvetet med att fördjupa elevernas förståelse för kulturell och biologisk mångfald.
- Skolans sätt att respektera och värdera mångfald är tydligt för eleverna.

Utvecklingsområde: Undervisning som främjar Lärande för hållbar utveckling.

En stimulerande undervisningsmiljö främjar Lärande för hållbar utveckling. En sådan miljö stödjer pedagogiska modeller, metoder och strategier där eleven tillåts vara i centrum och där man medvetet och genomtänkt utnyttjar stimulerande resurser.

Sammanfattning:

- Det finns tillgång till stimulerande läromedel och utvecklande studiemiljöer som främjar Lärande för hållbar utveckling.
- Skolan/pedagogerna använder sig av sådana pedagogiska modeller, metoder och strategier där eleven tillåts vara i centrum.

Definition

Med biologisk mångfald menas mångfalden av liv på jorden; gener, arter och ekosystem.



Utvecklingsområde: Kompetensutveckling

Lärande för hållbar utveckling är ett allomfattande begrepp som kan praktiseras inom skolans alla ämnen och i skolans övriga verksamhet. Professionella pedagoger och övrig skolpersonal, ska erbjudas fortbildning som ger dem redskap och kunskap att utveckla en undervisning där eleverna får möjlighet att reflektera och agera kring frågor som rör en hållbar samhällsutveckling.

Sammanfattning:

- Kompetensutveckling som främjar Lärande för hållbar utveckling erbjuds alla lärare, pedagoger och övrig skolpersonal.

Tema: elever

Utvecklingsområde: Elevernas sociala lärandemiljö

Såväl i skolan som i samhället i övrigt hamnar eleverna i situationer där de måste fatta olika typer av beslut, detta gäller inte minst ett så övergripande område som hållbar utveckling och hållbart samhälle. För att kunna hantera sådana val behöver de såväl frihet som uppmuntran. Skolans uppgift är att bland annat erbjuda dem en miljö där de kan känna sig trygga och där det råder ett tillåtande klimat. I en sådan miljö kan eleverna känna trygghet i att lyckas och misslyckas i sitt lärande för hållbar utveckling

Sammanfattning:

- Skolan erbjuder eleverna en trygg och tillåtande social lärandemiljö.
- Eleverna får stöd att ta kreativa risker i sitt lärande för hållbar utveckling.

Utvecklingsområde: Elevinflytande

Det pratas mer och mer om vikten av ett aktivt elevinflytande. En av läroplanens intentioner är att skolan ska hjälpa till att utveckla eleverna på deras väg till ansvarsfulla samhällsmedborgare. Då behöver de utveckla de ledarskapsfärdigheter de kommer att behöva i framtiden. En väg att gå är att erbjuda dem meningsfull delaktighet i skolans beslutsprocesser. I skolor landet runt deltar elever i beslutsfattande som påverkar så varierande skolangelägenheter som sophantering, energianvändning, skolgårdsutformning, mobbingplaner och undervisning. I skolor som nått ett mer avancerat stadium vad gäller elevinflytande, deltar eleverna i beslutsfattande som har betydelse även för det omgivande närsamhället.

Sammanfattning:

- Elever får tillfälle att delta i meningsfulla beslutsfattningsprocesser i skollivet.
- Elever får tillfälle att träna sina ledarskaps- och medborgarskapsfärdigheter.



Tema: samhället

Utvecklingsområde: Kontakt med föräldrar och skolstyrelse

För att ha möjlighet att bygga upp och bevara en levande skolkultur är kontakten med föräldrar och skolstyrelse viktig. När det gäller Lärande för hållbar utveckling har alla något att bidra med. Därför är detta ett förhållningssätt som involverar både föräldrar, styrelseledamöter och skolans övriga personal. Goda relationer mellan dessa grupper underlättar arbetet med att utveckla en relation som präglas av samarbete, vilket är en mycket viktig del i Lärande för hållbar utveckling.

Sammanfattning:

- Skolan – inklusive skolstyrelsen – arbetar för goda relationer med föräldrarna.
- Skolan sätter värde på föräldrarnas och hela personalens medverkan i arbetet kring Lärande för hållbar utveckling.

Utvecklingsområde: Kontakt med samhället runt skolan

Skolan verkar i den miljö som erbjuds av närsamhället och befinner sig i ett unikt läge för samarbete. Möjligheten till detta är grundläggande för att förbereda elever för ett livslångt aktivt engagemang. En stark relation mellan skolan och det omgivande närsamhället skapar tillfällen till verkliga möten mellan människor. Detta underlättar i sin tur ett Lärande för hållbar utveckling.

Sammanfattning:

- Skolan integreras som en del av närsamhället.
- Närsamhället integreras som en del av skolan.
- Elever har förmåga och möjlighet att medverka positivt i närsamhället i fråga om Hållbar utveckling.

Utvecklingsområde: Kontakt med omvärlden

Skolans kontaktnät sträcker sig utanför närsamhället. Det gör det möjligt för eleverna att kommunicera, arbeta och lära tillsammans med människor från varierande sammanhang. Sådana kontakter erbjuder eleverna möjligheter att bli medvetna om världen och att få en förståelse för vilken betydelse de har för den lokala och globala miljön.

Sammanfattning:

- Skolan erbjuder eleverna kontakter med omvärlden och insikter i sambandet mellan det lokala och det globala.





Tema: skolfastigheten

Utvecklingsområde: Skolans resurser

Skolans hantering av resurser involverar allt från valet av rengöringsmedel och hantering av pappersavfall, till näringshalten i maten som serveras i bespisningen. För att främja Lärande för hållbar utveckling behöver dessa val ske i förhållande till principerna för hållbar utveckling och vara tydliga för eleverna. Att involvera eleverna i det ibland besvärliga beslutsfattandet om i vilken grad vissa lösningar för hållbar utveckling är praktiskt genomförbara, är ett viktigt lärotillfälle för dem.

Sammanfattning:

- Hållbar utveckling är en central aspekt vid beslutsfattande kring resurshantering vid inköp, energi, vattenförbrukning och sophantering.

Utvecklingsområde: Skolbyggnation och renovering

Skolans byggnader och inredning präglas av en hållbar utvecklingsstyrd design som är så tydlig att eleverna lätt uppfattar de estetiska, funktionella, ekonomiska, sociala och miljövänliga fördelarna med den.

Sammanfattning:

- Skolan använder en byggnadsteknik som främjar hållbar utveckling.
- Skolan har en fysisk miljö som föregår med gott exempel.

Utvecklingsområde: Skolans utemiljö

Skolgården erbjuder en stimulerande miljö där lärare och elever med fördel kan arbeta ämnesövergripande och i det arbetet involvera frågor om hållbar utveckling. Här kan elever stimuleras till ett undersökande arbetssätt som engagerar alla sinnen. Dessutom inbjuder utemiljön till fysisk aktivitet som främjar lärandet. Arbetet med och på skolgården bör finnas med i skolans arbetsplan. Skolgårdsprojekt erbjuder möjligheten att utforska, utforma, konstruera och utvärdera handgripliga projekt, där eleverna bland annat får upptäcka ekologiska fenomen.

Sammanfattning:

- Skolgården erbjuder en miljö för tvärvetenskapliga studier samt Lärande för hållbar utveckling.
- Skolgårdsarbetet finns med i skolans arbetsplan.
- Elever är engagerade i skolgårdsstudier, utformning, byggnation och förvaltning som främjar hållbar utveckling.



Arbetsgång

Del 1. Självvärdering

1. Läs igenom er arbetsdefinition för Lärande för hållbar utveckling, från Övning 2.
2. Dela ut en kopia av Resursblad 5.1 till varje deltagare. Poängtera att utvecklingsområdena i Lärande för hållbar utveckling är sammanförda under teman som senare ska användas för att identifiera styrkor och förbättringsområden. Berätta att du nu ska läsa korta beskrivningar av de olika utvecklingsområdena som följs av en sammanfattning.
3. När du har beskrivit varje utvecklingsområde och presenterat sammanfattningarna får deltagarna ställa frågor för att klargöra sin förståelse av dem. När ni har kommit överens om en gemensam tolkning av de olika utvecklingsområdena får deltagarna fundera över var just deras skola befinner sig i utvecklingsprocessen kring Lärande för hållbar utveckling. Markera skolans nuläge genom att skugga raderna med en färgblyertspenna fram till aktuell nivå.
4. När deltagarna markerat skolans nuläge på de 15 föreslagna utvecklingsområdena, funderar de kring om det finns fler utvecklingsområden som känns aktuella. Om det dyker upp några nya så lägger de till dem under det icke namngivna temat, längst ner på Resursblad 5.1. Diskutera vilka händelser/aktiviteter som kännetecknar nuläget i skolans Lärande för hållbar utveckling inom de olika utvecklingsområdena.
5. Ställ fem stolar i en rad längst fram i rummet, lämna gott om plats mellan varje stol. Dessa stolar representerar de fem olika insatsnivåerna i skolans självvärderingsverktyg (Resursblad 5.1). Stolen längst till vänster representerar det icke-engagerade stadiet (1) och stolen längst till höger representerar det avancerade stadiet (5). De tre stolarna i mitten motsvarar det intresserade (2), inledande (3) och engagerade (4) stadiet som beskrivs i självvärderingsverktyget.
6. Be varje deltagare ställa sig vid stolen som bäst motsvarar deras bedömning av skolans position på skalan för det första utvecklingsområdet – Helhetsperspektiv på Lärande för hållbar utveckling.
 - Anteckna antalet deltagare vid varje position i skalan.
 - Välj ut några deltagare som får förklara sin åsikt i undersökningen, välj speciellt sådana deltagare vars svar skiljer sig markant från majoritetens.
 - Registrera deltagarnas svar och notera var på skalan de placerat sig.

Förslag till vidareutveckling

- Granska studier gjorda av andra skolor för att bättre förstå hur skolor, i andra geografiska regioner eller andra länder har inriktat sig mot Lärande för hållbar utveckling. Studier av skolor vars resa inom Lärande för hållbar utveckling har registrerats av WWF finns att läsa på www.wwf.org.uk och www.wwf.se
- Upptäck andra skolor i ert område som har engagerat sig i Lärande för hållbar utveckling och ta del av varandras lärande och goda exempel. Allt eftersom ni upptäcker och träffar andra skolor bygger ni upp ett lärande nätverk.

- Försök att enas i gruppen om skolans nuläge när det gäller Lärande för hållbar utveckling för det aktuella utvecklingsområdet.
- Anteckna skolans aktuella läge på en oanvänd kopia av självvärderingen.

7. Upprepa detta för alla de övriga utvecklingsområdena.

Del 2. Identifiera styrkor och förbättringsområden

8. Nu är det dags att sammanställa Övningarna 1, 2, 4 och 5. Häng upp sex stora pappersark på olika platser i rummet. Ge varje ark en rubrik: ”Skolkultur och värdegrund”, ”Uppföljning och utvärdering”, ”Undervisning och lärande”, ”Elever”, ”Samhället” och ”Skolfastigheten”. Dela tomrummet under rubriken i två kolumner. Skriv styrkor i vänsterkolumnen och förbättringsområden i högerkolumnen.
9. Dela upp deltagarna i sex mindre grupper eller, om deltagarna är färre än 10, i grupper med 2-3 personer. Placera varje grupp vid ett ark. Be gruppen identifiera sin uppfattning av skolans styrkor i förhållande till den aktuella rubriken. De ska sedan skriva upp dessa på pappret under rubriken styrkor. Be dem identifiera och skriva upp förbättringsområden på samma sätt.
10. När grupperna är färdiga, be dem förflytta sig runt i rummet till nästa ark. Granska förra gruppens/gruppernas svar och lägg ev. till flera punkter. Upprepa rotationen tills grupperna åter hamnar där de började.



Foto: Susie Broquist-Lundegård

Handlingsförslag

Bakgrund

Vid det här stadiet i handledningsprocessen bör gruppen vara beredd att komma med egna målmedvetna och innovativa förslag för att fortsätta framåt. Fördelen med att genomföra denna övning efter de grundläggande övningarna är att alla deltagarna nu är bättre förberedda på att ta itu med de områden som de identifierat vara i behov av förbättring. Vissa skolor är kanske beredda att påbörja stora ambitiösa projekt, medan andra väljer att starta förändringsprocesser i mindre omfattning. Alla kommer dock att vinna på att identifiera såväl övergripande mål som snabba vinster.

Övergripande mål är sådana som leder till mätbara insatser på området Lärande för hållbar utveckling. Det kan handla om arbeten som blir färdiga inom ett år (kortsiktiga mål), inom 2-3 år (medellånga mål) eller efter en längre period (långsiktiga mål).

Snabba vinster är enkla handlingar med omedelbara effekter som förhöjer hela skolans engagemang i ett Lärande för hållbar utveckling. Snabba vinster bygger på det som redan finns och på det som kan uppnås med tillgängliga resurser av tid, människor och pengar.

Vare sig skolan arbetar för att vidareutveckla en redan etablerad verksamhet eller nyligen har påbörjat arbetet, skall de projekt ni väljer eller tar initiativ till anpassas till förhållandena på just er skola.

Arbetsgång

Häng upp resultaten från Övningarna 1, 2 och 4 runt om i rummet.

De sex arken från Övning 5. kommer att användas en efter en under denna övning. Låt dem ligga i en hög på bordet tills de behövs.

Ge varje deltagare 12 stora post-It lappar.

Del 1: Handlingsförslag och snabba vinster

1. Sätt upp affischen från Övning 5, med listan över Skolkultur och värdegrund. Här finns de styrkor och förbättringsområden som deltagarna kom överens om tidigare inom just detta område. Nu ska de granska dessa för att sedan fundera över två handlingar som skolan kan genomföra inom de områden som de tyckte var i behov av förbättring. Be dem skriva ner varje handlingsförslag på separata post-it lappar.

Mål

- Att tydliggöra övergripande mål och snabba vinster för att främja skolans Lärande för hållbar utveckling

Resultat

- En lista över övergripande mål och snabba vinster som förbättrar skolans Lärande för hållbar utveckling.

Tidsåtgång

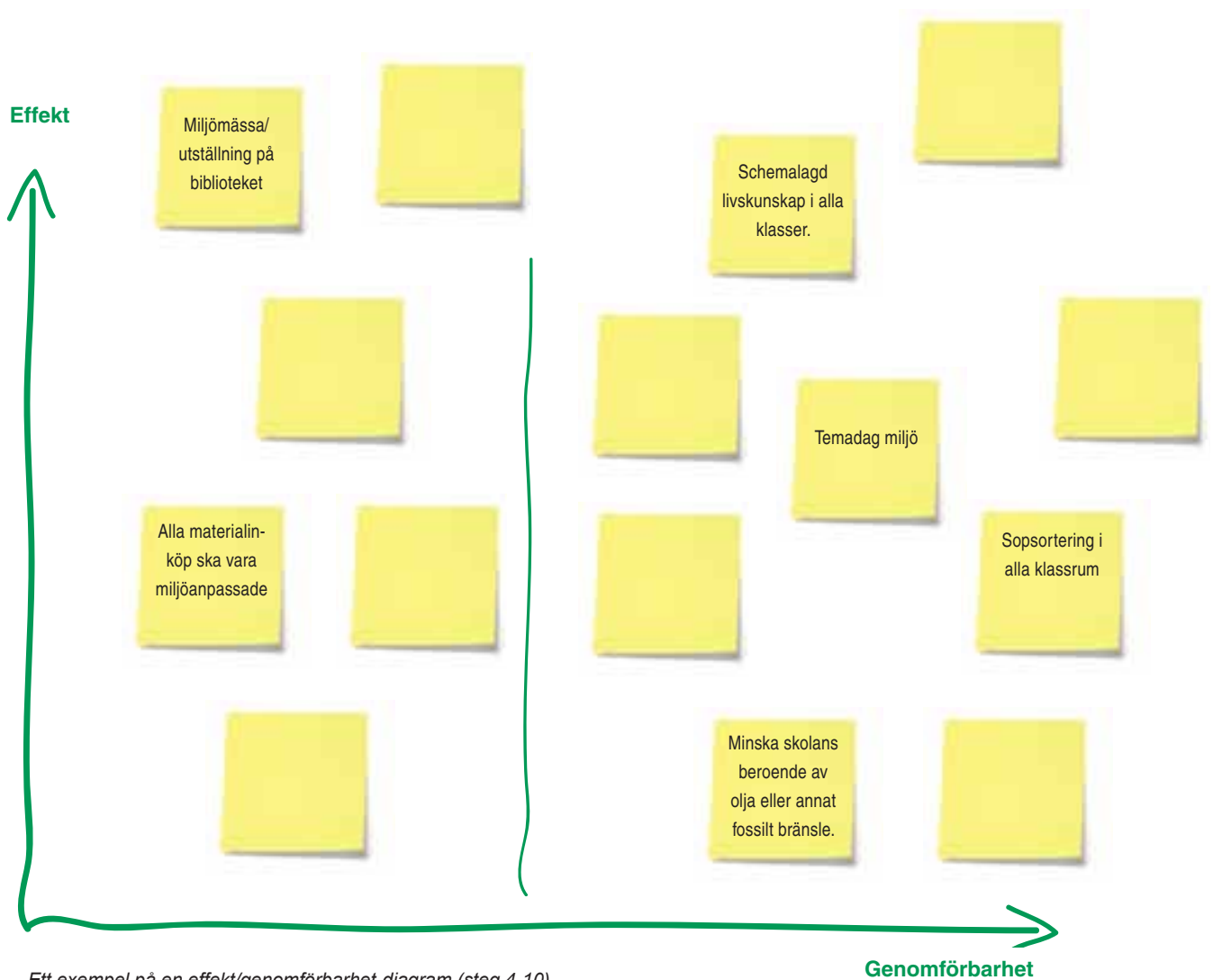
- Beräkna ca 60 minuter för denna övning

Material

- Pennor
- Blädderblock
- Stora post-It lappar
- Tejp eller fästmassa
- Färgpennor
- Resultaten från övningarna 1, 2, 4 och 5



2. Sätt upp ett nytt tomt ark bredvid arket från Övning 5. Rita en vågrät linje med en pil i linjens högra ända, längs med nederkanten på pappret. Skriv rubriken genomförbarhet under linjen. Berätta att genomförbarhet står för hur lätt just denna handling kan genomföras på er skola. En aktivitet med hög genomförbarhet (längst till höger på linjen) kan genomföras med befintliga resurser, människor, tid och pengar och kräver enbart beslut som faller inom skolans ansvarsområde. En aktivitet med låg genomförbarhet (längst till vänster på linjen) kräver ökade resurser av något slag, och kan kräva yttre stöd och godkännande från högre ort.
3. Rita en lodrät linje med en pil högst upp, längs vänsterkanten på samma papper. Skriv rubriken effekt längs linjen. Berätta att effekt mäter handlingens eventuella fördelar eller effekter i förhållande till skolans Lärande för hållbar utveckling. En handling med hög effekt (högst upp på linjen) representerar ett viktigt framsteg med övergripande och långvariga fördelar. En handling med låg effekt (längst ner på linjen) behöver inte vara mindre viktig, men värdet är kanske mera kortlivat eller ger endast fördelar åt en del av skolan.
4. Be nu deltagarna att, en i taget, presentera sina förslag till handlingar. När alla handlingsförslag är presenterade, be gruppen gemensamt bestämma var lappen med handlingsförslaget ska placeras i effekt/genomförbar-diagrammet med tanke på handlingens beräknade effekt och genomförbarhet. När alla idéer har presenterats och klistrats upp, bekräfta att alla är överens om deras placering. Titta nu gemensamt på diagrammet och lägg märke till att de handlingsförslag som finns på diagrammets högra sida är handlingar som ger snabba vinster och har hög genomförbarhet och varierande möjliga effekter. Dessa förslag kan enkelt genomföras och, när de är genomförda, ge skjuts åt de handlingsförslag som är mindre genomförbara.
5. Upprepa processen med de fem återstående affischerna: ”Uppföljning och utvärdering”, ”Undervisning och lärande”, ”Elever”, ”Samhället” och ”Skolfastigheten.” Håll processen igång. Fastnar ni vid ett enskilt handlingsförslag, lägg undan det för framtida diskussion och övervägande. När ni har identifierat alla snabba vinster, granska dem för eventuella samband med varandra. Ger vissa handlingsförslag fördelar för flera teman inom Lärande för hållbar utveckling? Dessa handlingsförslag blir kanske högst prioriterade. Fortsätt notera de snabba vinsterna under varje tema de eventuellt stödjer.



Ett exempel på en effekt/genomförbarhetsdiagram (steg 4-10)

Del 2: Handlingsförslag och övergripande mål

6. Granska nu de handlingsförslag som inte ger snabba vinster, de som sitter på diagrammets vänstra sida och tala om att dessa handlingsförslag nu ska skrivas om som övergripande mål. Med övergripande mål menas mätbara handlingsförslag som är avklarade efter ett bestämt tidsintervall – kortsiktiga, medellånga eller långsiktiga. Det som skiljer de övergripande målen från snabba vinster är att de kräver nya eller mer resurser i form av t.ex. pengar, personal eller annat som för tillfället inte finns tillgängligt. Det kan också vara så att de helt enkelt kräver längre tid att genomföra och alltså kräver mer resurser i form av tid.
7. Börja utvecklingen av de övergripande mål ni ska sätta upp, med att först titta på de handlingsförslag som placerats till vänster på genomförbarhetslinjen, för att hitta eventuella samband mellan dessa. Låt alla lappar sitta kvar på effekt/genomförbarhetsdiagrammet under detta arbete men gruppera likartade eller relaterade handlingsförslag genom att

Förslag till vidareutveckling

Samla resultaten från Övningarna 5. och 6. för varje tema enligt förslaget här:

- Skriv temarubriken t.ex. skolkultur och värdegrund längst upp på ett papper.
- Anteckna styrkor och förbättringsområden under rubriken.
- Anteckna handlingsförslag, snabba vinster och övergripande mål.
- Kopiera och dela ut dessa till alla deltagare.

skriva upp dem på separata pappersark. Observera att vissa handlingsförslag är unika och alltså inte kan sättas in i någon grupp. Skriv dessa för sig på separata papper. Grupperingar kan t.ex. utvecklas kring frågor som, skolans värdegrund, lokala arbetsplaner, verksamhetsmål, samarbeten med andra skolor, ekonomi, samhällsrelationer, skolprofiler, personalutveckling m.m. Diskutera de grupperingar ni gjort för att få en gemensam syn så att alla är eniga om dessa. När ni har kommit överens om grupperingarna, be deltagarna arbeta i mindre grupper för att formulera övergripande mål för varje gruppering. Vissa av handlingsförslagen kommer att förbli oförändrade medan andra kan kombineras och en gruppering kan generera fler än ett mål. Var noga med att inte gruppera handlingar som bättre behandlas enskilda.

8. När grupperna har formulerat ett antal övergripande mål kring de olika handlingsförslagen, diskuterar ni er fram till övergripande mål som alla kan enas kring. Notera också vilka teman - ”Skolkultur och värdegrund”, ”Undervisning och lärande”, ”Elever”, ”Samhället” och/eller ”Skolfastighet” - som främjas av dessa övergripande mål.

Tema

Styrkor

Förbättringsområden

Handlingsförslag

Snabba vinster

Övergripande mål

Handlingsplan

Bakgrund

I de flesta skolor som går in för att skapa nya projekt brukar dessa omfatta en serie lektioner som tillsammans utvecklar ett visst område i undervisningen, så att eleverna får nya kunskaper, färdigheter, värderingar, attityder och synvinklar.

I de skolor, där man istället avser att låta området Lärande för hållbar utveckling genomsyra alla ämnen och stadier inriktas planeringsstadiet på att mer strategiskt arbeta mot att påverka skolan som helhet. Ett sådant arbete kan mycket väl inkludera utvecklingsprojekt som t ex elevinflytande i beslutsfattandet kring skolans byggnation, skolans förvaltning eller skolans samhällskontakter.

Här är det viktigt att försöka se till att samtliga av de personer som kommer att påverka eller beröras av projektet finns med redan på planeringsstadiet. Hur dessa ställer sig till satsningen har givetvis avgörande betydelse för arbetet och kan både förhindra och berika resultatet.

Det är på det här stadiet formella handlingsplaner ska utvecklas. Sådana handlingsplaner ska beskriva:

- vad som kommer att göras
- vem som ska utföra det
- när det ska göras
- med vilka resurser det ska verkställas

Med hjälp av handlingsplaner kan man även dokumentera hur arbetet med att utveckla skolans Lärande för hållbar utveckling kommer att möta läroplanens och kursplanernas krav och bidra till skolans totala effektivitet.

Arbetsgång

En handlingsplan kan antingen vara grundlig eller överblickande beroende på vad som passar era projekt eller er skola. Genom att använda er av aktionslärande, det vill säga att ständigt göra tillbakablickar, reflektera och ta lärdom av erfarenheter under arbetets gång, får ni möjlighet till att följa de framsteg och att upptäcka och bemöta mindre problem innan de blir stora. Kom ihåg att projektgrupperna kan dra fördelar av att elever och medlemmar ur samhället deltar i arbetet.

Mål

- Att utveckla en handlingsplan för ett projektarbete.

Resultat

- En handlingsplan för projektarbete.

Tidsåtgång

- Beräkna ca 60 minuter för denna övning.

Material

- Idéerna framställda och prioriterade i Övning 6. Handlingsförslag
- Resursblad 7.1: Förslag på handlingsplan
- Pennor

Förslag på handlingsplan för projektarbete

Projektnamn:

Startdatum: Förväntat slutdatum

Projektgruppens ledare:

Projektgruppens medlemmar:

Berörda ämneskategorier:

Snabba vinster eller övergripande mål:

Resultat:

Uppgift	Mål	Ansvariga personer	Nödvändiga resurser	Slutdatum
1.				
2.				
3.				

och så vidare ...

Fundera också över:

- Visar planen en effektiv bild över existerande resurser?
- Bygger planen på gamla framgångar och uppnådda mål?
- Använder planen stödområden under planens utveckling?
- Identifierar planen prioriterade stödområden som ni behöver och utvecklar strategier för att utveckla dem över tid?
- Identifierar och prioriterar planen luckor i lärande för hållbar utveckling på skolan och tillhandahåller strategier för att utveckla dessa över tid med hänsyn tagen till element ovan?
- Identifierar planen olika stadier eller målsättningar där ni kommer att övervaka utveckling och utvärdera olika resultat?

Lärande under arbetets gång

Bakgrund

Verktygen i handledningen är anpassade efter en modell för aktionslärande som utvecklats av WWF för att hjälpa internationella partners på miljöområdet att ta tillvara på den kunskap de förvärvat genom olika projekt och program.

När lärare och pedagoger arbetar med att utveckla sin verksamhet till det bättre sker detta fortlöpande genom en process som innehåller steg av planering, genomförande och reflektion, så kallat aktionslärande, vilket resulterar i ett lärande. Men i skolans hastigt föränderliga verklighet förs ett sådant lärande sällan upp till medveten nivå. Sällan tas lärdomarna tillvara för framtida användning, noteras, eller diskuteras mellan kolleger och andra.

För att kunna utveckla en god verksamhet på fältet Lärande för hållbar utveckling är det grundläggande att man genomför en systematisk uppföljning och utvärdering av arbetet. Verktygen i detta material erbjuder er praktiska vägar till att ta tillvara på era lärdomar och att sprida dessa erfarenheter till andra.

Varje lärdom man utvecklar under arbetets gång bör formuleras som en ”handlingsrekommendation”. En sådan ska vara:

1. Specifik (klar och precis)
2. Handlingsbaserad (presentera något som kan genomföras)

Och ha formen av:

3. En rekommendation (för hur man kan bedriva utbildning i framtiden)

Men hjälp av verktyg nummer två ”Lärande under arbetets gång” kommer ni att fokusera specifikt på framstegen i arbetet med handlingsplanerna. Detta är ett utvärderingsverktyg för kontinuerlig förbättring (formativ utvärdering) som strävar mot att:

- Främja en god verksamhet.
- Göra lärandet medvetet och explicit.
- Hjälpa gruppen att reflektera över sitt lärande.
- Utveckla förtroende mellan kollegorna.
- Fokusera på den del av arbetet som just gjorts färdigt.

Arbetet med verktyget genomförs direkt efter det att varje steg i handlingsplanen för projektarbetet är färdigt.

Mål

- Att snabbt kunna kontrollera framsteg i handlingsplanen.

Resultat

- Lista med erfarenheter uttryckta som specifika handlingsrekommendationer.

Tidsåtgång

- Beräkna ca 30 minuter för att genomföra detta verktyg.

Förslag till vidareutveckling

- Anteckna generella lärdomar som handlingsrekommendationer för utveckling av en god verksamhet, som sedan kan spridas till andra.
- Fundera över om några nya handlingar tillkommit, eller om det behövs ytterligare diskussion för att guppen ska kunna enas? Se till att bestämma "vem" som är ansvarig och "när" det ska genomföras.



”Det finns ingen given väg till hållbar utveckling. Det är själva resan som är målet.”

Inger Björneloo ur boken Hållbar utveckling — att undervisa utifrån helheter och sammanhang

Arbetsgång

Samla planeringsgruppen för ett 30-minuter långt möte. Introducera och diskutera kortfattat verktygsfrågorna 1- 4 nedan.

1. Förväntat resultat?

- Vad var målet med denna del av arbetet?
- Var målet tydligt?
- Var målet mätbart?

2. Vad hände?

- Vad blev resultatet?
- Var det mätbart?
- Var alla överens? Notera och beskriv kortfattat ev. meningskiljaktigheter.

3. Vilka var de positiva och negativa faktorerna?

- Finns det en skillnad mellan det förväntade resultatet och det som faktiskt hände?
- Var resultatet bättre eller sämre än förväntat?
- Vad främjade framgång eller medverkade till misslyckande?
- Vid behov, fördjupa er och fråga, varför?

4. Vad har vi lärt oss?

- Fundera kring vad ni lärt er under arbetet. Ställ upp eventuella rekommendationer till dem som ska arbeta vidare med framtida arbeten, grundade på era lärdomar.



Lärande genom uppföljning, ”uppföljningsöversikten”

Bakgrund

”Uppföljningsöversikten” kallas det planeringsgruppsmöte som inträffar efter det att en del i arbetet genomförts. Översikten sammanfattar och tillvaratar de lärdomar som förvärvats under projektet. Detta för att stödja framtida handlingsbaserade lärandeteam eller främja nya skeden i projektet. För att uppnå bästa resultat måste mötet hållas omedelbart efter det att projektet genomförts och hela det aktionslärande teamet måste involveras i uppföljningen.

”Uppföljningsöversikten” är ett handlett möte, som gör lärandet medvetet och explicit och som fokuserar på de delar av projektet som nyss genomförts. Det ska engagera alla som varit involverade i projektet (inklusive elevrepresentanter) och kan också inkludera sådana nyckelpersoner som kan komma att behöva använda sig av lärdomarna i framtiden. Uppföljningsöversikten kan också innebära ett ”bokslut” för projektet.

Arbetsgång inför uppföljningsöversikten

1. Syftet med detta möte är att tydliggöra lärdomar från projektet för att kunna utveckla arbetet inför kommande projekt. Bestäm mötesdag, tid och plats. För att få med alla i arbetet är det viktigt att hitta en tid där så många som möjligt kan delta.
2. Välj en person ur gruppen som ska hålla reda på tiden och skriva ner det som sägs, men som inte ska delta i diskussionen.
3. Samla alla nödvändiga dokument:
 - det ursprungliga projektförslaget
 - anteckningar från tidigare möten
 - andra använda uppföljnings- och utvärderingsverktyg
 - elevarbeten
 - fotografier
 - all annan dokumentation av projektet
4. Skicka ut allt material inför mötet så att alla deltagare får möjlighet att förbereda sig.

Mål

- Att framställa en utvärdering efter det att handlingsplanen för projektarbetet genomförts.

Resultat

- En lista av erfarenheter uttryckta som specifika handlingsrekommendationer.

Tidsåtgång

- Beräkna ca 60 minuter för att genomföra verktyget.



5. Presentera dessa frågor som ett stöd i utvärderingen:

- Vad var målet för projektet?
- Vad har vi åstadkommit?
- Vad har fungerat bra i projektet?
- Vad kunde ha fungerat bättre?
- När du blickar tillbaka på projektet, hur nöjd är du med resultatet?

För att få en så fullständig utvärdering som möjligt är det viktigt att alla frågor hinns med. Ägna tid på slutet åt en sammanfattande diskussion.

6. Under mötet, ställ en fråga i taget och använd följdfrågorna nedan för att få ett så ingående svar som möjligt. Ge deltagarna några minuter att fundera över frågorna och gärna skriva ner sina svar, innan ni börjar diskussionen. Värdera inte, men anteckna alla svar.

Fråga 1: Vad var målet för projektet ?

- Vad skulle vi göra?
- Vad har vi utträttat?
- Fanns det några uttalade mål?

Fråga 2: Vad har vi åstadkommit?

- Vad har eleverna erfarit under projektet?
- Vad har personalen erfarit under projektet?
- Kunde vi hålla tidsramen?
- Är alla intressenter nöjda?

Fråga 3: Vad fungerade bra i projektet?

- Vad var det som gjorde att den här delen fungerade bra?
- Vad gjorde gruppen för att försäkra sig om goda framsteg under projektet?
- Vad kan vi göra för att säkra att framtida projekt fungerar lika bra?
- Om du skulle vara ledare för ett projekt någon gång i framtiden vilka råd skulle du vilja ge?

Fråga 4: Vad kunde ha fungerat bättre?

- Vad hände som förhindrade gruppen att komma längre?
- Vad saknades som gjorde att detta hände?
- Hur kan vi tänka för att framtida projekt ska fungera bättre?
- Om du skulle vara ledare för ett projekt någon gång i framtiden vilka råd skulle du vilja ge?

Fråga 5: När du blickar tillbaka på projektet, hur nöjd är du med resultatet?

- På en skala mellan 1 och 10, hur skulle du värdera din tillfredsställelse?
- Vad skulle ha gjort det till en perfekt "10" för dig?
- Hur skulle du värdera resultatet och processen var för sig?

Förslag till vidareutveckling

- Se till att resultatet av mötet skrivs ut och delas ut till alla deltagare. Anger du ett direkt citat från en/ några av deltagarna, kontrollera citatet med personen/personerna innan rapporten delas ut.
- Om några nya handlingsförslag uppkommer vid diskussionen, se till att någon i gruppen blir ansvarig för dessa. Alla handlingar bör fastställa vem som är ansvarig och när de skall färdigställas.
- Skriv ut och dela ut de generella handlingsrekommendationerna.



På hållbar väg

Hållbar utveckling är en av vår tids största utmaningar och en strävan som kräver ett ständigt lärande. Där har du som pedagog, skolledare eller utbildningsengagerad en avgörande roll. För att rusta kommande generationer med kunskaper, färdigheter och värderingar att delta i utvecklingen av ett mer hållbart samhälle är skolans roll central. Då behöver Lärande för hållbar utveckling genomsyra hela skolans verksamhet och göra alla delaktiga. Vi hoppas att Framtidsstigar ska kunna vara ett verktyg för detta.

Vi har också ett särskilt samarbete med ett antal utvalda skolor i landet, sk modellskolor, som vi hoppas kan inspirera andra med sina erfarenheter. Följ deras resa och ta del av deras arbete på vår hemsida www.wwf.se/utbildning.

Vad krävs för att Lärande för hållbar utveckling ska få genomslag och genomsyra skolan och utbildning? Det är en fråga många pedagoger och aktörer brottas med. Det görs fantastiska insatser runt om i landet och med dessa erfarenheter bygger vi kunskaper och strategier. Dela med dig av dina synpunkter på och erfarenheter från att använda detta material, samt vad du tycker vi kan göra för att utgöra bättre stöd. Det är av stort värde för oss för att ständigt kunna förbättra och utveckla våra material och verksamheter. Hör av dig till:

WWF Utbildning

Gunilla Elsässer

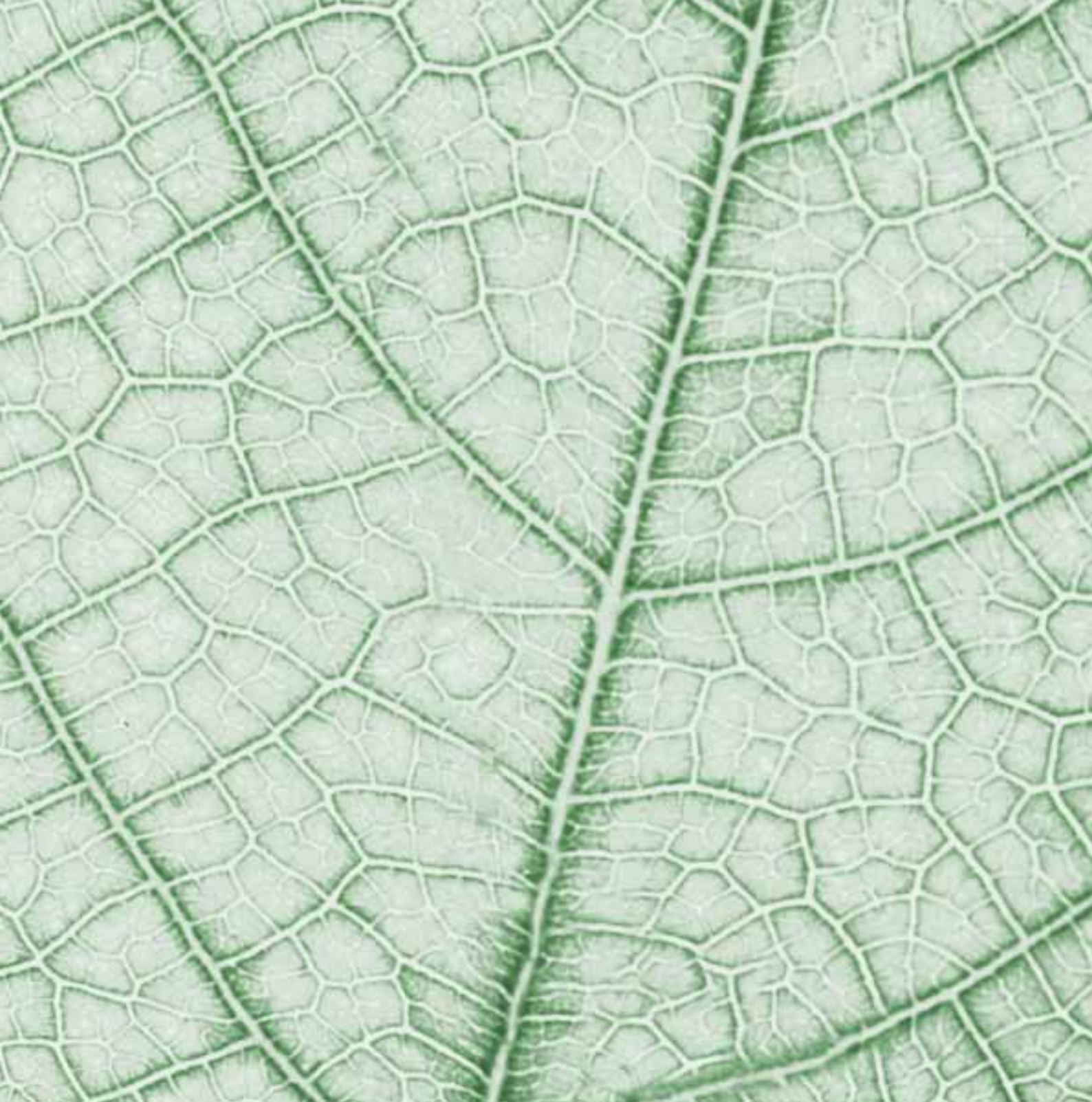
Ulriksdals Slott

170 81 Solna

gunilla.elsasser@wwf.se

För mer information och material:

www.wwf.se/utbildning



Världsnaturfonden WWF är med sina närmare fem miljoner supportrar en av världens ledande ideella naturvårdsorganisationer.

WWF arbetar för att hejda förstörelsen av jordens naturliga livsmiljöer och bygga en framtid där människor lever i harmoni med naturen genom att:

- bevara världens biologiska mångfald
- verka för att förnybara naturresurser används på ett hållbart sätt
- minska föroreningar och ohållbar konsumtion.



WWF *for a living planet*®

Världsnaturfonden WWF

Ulriksdals Slott
170 81 Solna
Tel 08-624 74 00
Fax 08-85 13 29
info@wwf.se
www.wwf.se

Plusgiro 90 1974-6
Bankgiro 901-97-46